

BIDRAG TIL BISKOP JENS PALUDAN-MÜLLERS OG AMTSPROVST PETER WILHELM LÜTKENS HISTORIE.

Af *Skat Arildsen*.

Offentliggørelsen af de følgende Breve (i Privateje) omfatter 20 Numre: 18 Breve er fra J. Paludan-Müller til Pet. Wilh. Lütken, 1 til Sønnen Chr. Lütken og 1 fra P. W. Lütken til Pal.-Müller.

Til nærmere Orientering skal følgende Hoveddata af Brevskriversnes Liv nævnes:

Jens Paludan-Müller blev født i Sorø 7. November 1771 som Søn af Forvalter over Sorø Akademis Gods *Caspar Peter Müller* (død 1776) og Hustru *Anna*, født *Paludan* (død 1805). Han blev Student (privat dimitteret) 1789, cand. theol. 1793, Lærer i Religion ved Vaisenhuset 1794, Sognepræst i Tise paa Salling i Viborg Stift 1799, Sognepræst i Kerteminde-Drigstrup i Fyns Stift 1801, Stiftsprovst og Sognepræst ved Sct. Knuds Kirke i Odense 1819 og Biskop i Aarhus Stift 1830, hvor han døde 14. Maj 1845.

Han ægtede 1799 *Marie Benedicte Rosenstand-Goiske* (født 1775, død 1820), Datter af Sognepræst i Gunslev paa Falster, Magister *Jens Rosenstand-Goiske* (død 1777) og Hustru *Anna Cathrine*, født *Kjærulff* (død 1805). Mellem deres 9 Børn var som bekendt Historikeren, Professor *Caspar Peter Paludan-Müller*, Digteren *Frederik Paludan-Müller* og Teologen, Provst *Jens Paludan-Müller*, tilsidst Sognepræst i Snese ved Præstø.¹

Peter Wilhelm Lütken blev født i Skellerup 13. Oktober 1761 som Søn af den bekendte økonomiske Forfatter, Sognepræst i Skellerup-Ellinge paa Fyn, *Otto Diderik Lütken* (død 1788) og tredje Hustru *Margrethe Schandorff*, født *Suhr* (død 1778). Han blev dimitteret fra Roskilde 1780, cand. theol. 1787, Sognepræst i Fensmark-Rislev paa Sjælland 1789, Sognepræst i Lumby paa Fyn 1791, Amtsprovst over Odense og Rugaards Amter 1807, afskediget som Amtsprovst efter Ansøgning 1836, død i Lumby 1844.

Han ægtede 1790 *Marie Christine Saxtorph* (født 1768, død 1842), Datter af Rektor ved Roskilde Katedralskole, *Hans Christian Saxtorph* (død 1787) og Hustru *Maria Abigael Kielschow* (død 1815). Det mest kendte af deres 5 Børn er den politiske Forfatter, Lektor i Filosofi ved Sorø Akademi, *Johannes Christian Lütken*.²

Mellem Paludan-Müller og Lütken udviklede der sig et varmt Venskab. Ligestemt med Lütken i Interesser og Sympatier følte Paludan-Müller altid Trang til Meningsudveksling med denne om alt vigtigt i Livet og Tankens Verden og mødte her trofast, uforanderlig og forstaaende Deltagelse i gode som i onde Dage. Lütken havde Ord for at være en god Menneskekender og en Personlighed, hvis Ord betød noget i hans Omgivelser og Virkefelt. Paludan-Müller forstod at værdsætte Vennens Ord, der — som han selv

¹ jvf. C. Søltoft: Stamtavle over Slægten Paludan-Müller. Kbh. 1895.

² jvf. J. C. L. Lengnick: Familien Lütken. Kbh. 1857.

skriver — stedse virkede godt paa ham enten til Vejledning eller Beroligelse (Brev af 22. Okt. 1825 til Lütken). Som Aarhusbisp mindedes Paludan-Müller ofte med Glæde deres »mangeaarige Embedsforbindelse og Omgang« (Brev af 22. Marts 1833 til samme), ja, det mangeaarige Venskab med Lumbyprovsten skænkede i sjælden Grad Paludan-Müller en »vedvarende Opmuntring, Vejledning og Styrkelse til Embedsvirksomhed« (Brev af 11. November 1831 til samme) og — kan vi tilføje — i Privatlivet. Det gamle og prøvede Venskab er en miniature en Parallel til Venskabet mellem Sjølandsbispens J. P. Mynster og Provst W. F. Engelbreth i Lyderslev-Frøslev ved Store-Heddinge.

De følgende Breve vidner ikke blot om Paludan-Müllers klare Tanke og skarpe Iagttagelsesevne, hans noble Karakter som Menneske, gennemførte Hæderlighed og Paalidelighed som Embedsmand af faste og sunde Principer, men giver ogsaa værdifulde Bidrag til et Venskabs og en Samtids Historie.

[Nærværende Brev er gengivet nøjagtigt efter Originalen.]

M^r! Votre lettre m'a plu infiniment, parcequ'elle m'a donné occasion de jeter des regards dans l'intérieur de votre ame-des regards, qui ont augmenté mon estime pour vous. Je vous vois actuellement sur le point important, quand les grands sujets, la providence, l'homme, la liberté et la vertu, s'attirent notre attention au degré, qu'ils méritent, et deviennent l'objet special de notre speculation. Je me rejouis, que vous vous intéressez en tant ce, qui regarde ces matières; mais je ne m'étonne pas, que vous n'ayez pas encore décidé sur ces points, ou que vous ne soyez pas en état de résoudre des problèmes, de la résolution desquels les plus profonds philosophes ne sont pas d'accord. J'ose vous prédire, que vous y serez encore longtemps en suspens, mais je vous prie de ne pas perdre courage. Plus de connaissance du monde et de la nature de l'homme, joint à la lecture et à votre propre méditation, vous portera infailliblement un jour à un heureux résultat.

Le défaut de votre philosophie sur la vertu est de la plus aimable sorte. C'est que vous exigez trop, et que vous vous elevez trop haut. Selon vous la plus sage conduite et les meilleurs actions ne sont pas de la vertu, si l'on en cherche quelque recompense ou temporelle ou éternelle. — Vous croyez, que la vertu ne paraisse qu'en combat et en resignation, et qu'une action, qui n'en coûte rien, ne soit pas vertueuse. Vos idées sont sans doute en partie justes en partie fausses. Certainement aucune action, dont le seul but est d'obtenir un bien *sensuel* ou d'éviter un mal *sensuel*, ne doit être estimée vertueuse. Ce n'est pas de la vertu, c'est de l'égoïsme. Mais la vertu est s^urvie, a m e n e des avantages bien plus nobles, plus élevés et plus purs, que ne le sont

les sensuels. Elle nous procure encore dans cette vie des jouissances tout-a fait spirituelles, et elle nous laisse esperer des plus parfaites dans la vie à venir. J'ose le dire: la vertu ne peut être tachée ou ancanti, bienque l'homme ait ces jouissances pures & spirituelles en vue comme autant d'encouragemens; je prétends même, qu'il ne perde rien de sa dignité, si ces sublimes avantages lui deviennent des fortes incitations. — Exiger plus de lui c'est d'exiger quelque chose d'impossible & contraire a la disposition de la nature humaine. Quoique les suites de nos actions ne doivent pas être le principe regnant dans notre conduite, il faut pourtant, qu'on ne perde jamais ces suites de vue, puisque souvent ce n'est que les suites immediates de notre procédé, qui nous eclairissent de ce, qui est bon, et de ce qui est mauvais. Mais si cette consideration des suites est une disposition inseparable de notre ame, et souvent même un devoir pour nous, il serait tomber en contradiction que de pretendre, que ni les bonnes ni les mauvaises suites auraient la moindre influence sur nous.

Quant à la seconde question: si la vertu n'est qu'une victoire remportée sur nos desirs sensuels, et qu'elle produit toujours un combat interieur? Je suis d'accord avec vous en cela, qu'elle demande le plus souvent et dans la plupart des hommes l'abnegation des desirs. — Mais je ne crois pas, ni que ce combat interieur est absolument necessaire à l'essence de la vertu, ni que la vertu ne saurait être grande et brillante, amoinsque ce combat ait été violent et penible. Je pretends même, que l'homme touche à la perfection, quand ce combat entre la raison et la sensualité a cessé dans lui. — Qu'est ce que la vertu? Elle ne consiste pas en quelques bonnes actions, mais elle est la ferme resolution dans l'homme de faire toujours son devoir. D'abord il lui en coute d'exécuter cette resolution, mais peu a peu l'amour du bon s'empare entierement de son coeur, et maintenant il s'acquitte de ses devoirs sans peine. Les desirs sont assujettis a la raison, de sorte qu'ils ne font plus aucune resistance, et l'une partie de son être s'est réconciliée pour ainssi dire avec l'autre. Est il apresent moins digne de notre estime? Que non! au contraire, il est devenu plus parfait qu'auparavant; car c'est justement le plus haut degré de perfection, auquel l'homme peut s'élever en cette vie, que toutes ses inclinations et tous ses desirs ne demandent que ce, que la raison ordonne ou permet, et que les deux parties de son être, la sensualité et la raison, le portent au même but, savoir au bon, au noble, au beau. — La vertu commence ainssi par le combat, et finit par la paix; et nous ne sommes ce que nous devons être, et n'avons achevé notre destination, qu'après que cette paix est conclu inébranlablement dans nos coeurs.

J'espere, que vous ne desapprouvez pas mes sentimens; mais

en cas que vous les attaqueriez, je ne manquerai pas de les défendre.

Comme cette lettre est déjà si longue, je renvoie l'explication de mes idées sur la philosophie de Pape.

Saluez vos parens.³ Conservez moi votre amitié, et croyez, que je suis

votre sincere ami
J. Paludan Müller.

Kierteminde le 13 Novemb 1810.

M^r. Chretien Lütken | a | Lumbye.⁴

Ærede Ven!

Kied af at tøve længere efter Cancelliets Godhed, i Henseende til det ansøgte Exemplar af Skolereglementet for Kierteminde, har jeg forsøgt paa at sætte det i Kraft efter den Konzept, jeg har, og jeg troer det lykkes mig. Kiemneren har jeg givet en af mig attesteret Udskrift af de Paragrapher, der angaae Regnskabsvæsenet, Skolelærerens Løn, Skolekassens Indtægter og Paalægget paa Jorderne. Dermed har baade han og Byefogden været tilfreds. — Nielsen faaer sit, og Indtægterne indkræves nu derefter. Larsen har jeg sagt, at han er og skal blive ved at være Skoleforstander, eftersom han var med at forfatte Reglementet. — Skolecommissionen bestaaer da nu af ham, Byefogden og mig. Jeg har holdt en almindelig Jagt efter Skolebørn, og opjaget 67 Nye foruden de 82 vi forhen havde. Disse 67, hvoraf de Fleste forhen vare i Pugeskolerne, have vi nu faaet i Skolen, og for at rumme dette store Antal af 150 Børn har jeg ladet Mellemvæggen borttage mellem Nielsens Læseskole^{4a} og den forrige Pigeskole; saa Nielsen nu har en meget stor Læsestue foruden den mindre, Henrichsen har. Endnu er her en Deel Børn tilbage, som vi ikke have faaet fat paa ved første Jagt, men jeg har antaget Raadstuetieneren til Bud ved Skolen, og ved ham skal de Resterende

³ Ovennævnte Amtsprovst *Pet. Wilh. Lütken* og Hustru.

⁴ 5: *Johannes Christian Lütken* (1791—1856), Søn af førnævnte Amtsprovst. Han blev Student 1811 og drev blandede, især filosofiske Studier. Efter hans eget Udsagn var J. Paludan-Müller en af de Mænd, som havde haft betydelig Indflydelse paa hans aandelige Udvikling. — jvf. nærværende Bidrag S. 213, Note 52.

^{4a} *Hans Christian Nielsen*, født i Fredericia 24/7 1768, dimitteret fra Blaa-gaards Seminarium 1794, Skoleholder i Stige 1795, Lærer ved Militærskolen i Odense 1797, Lærer ved Borgerskolen i Kerteminde 1804, DM. 1813, gift med Johanne Knudsen, der en Tid ogsaa var Lærerinde i Kerteminde. Han døde 24/10 1836. (Velvilligst meddelt af Arkivar H. B. Seesten, Landsarkivet Odense).

vel blive hentede frem. Endelig er det ogsaa blevet bekiendtgjort ved Trommeslag at de Forsømmelige maae vente sig mulktrede. — De seer altsaa, at vi have gjort en god Begyndelse til det nye Reglements Udførelse. Adskillige have vel knurret og beklaget sig, men dog mindre end jeg havde ventet; og ligefrem Modsættelse har endnu ikke viist sig. Byefogden^{4b} lader meget villig; det Vidnesbyrd maae jeg give ham. Men Prøven skal egentlig aflægges, naar Mulktelisten kommer til ham. Er han da ikke hurtig og fast især i Begyndelsen, saa ligger det hele. I det Fald stoler jeg ene paa Directionen. Borgerne i Almindelighed troer jeg ikke dadler Reglementet.⁵

I Følge Lovens 2—11—15,⁶ og den Mening som implicate kan findes deri, sendes herhos en Fortegnelse over mine Bøger; men tag ikke ilde op — ærede Ven! at jeg protesterer mod Alt, hvad der ikke er hiemlet i Lovstedet; altsaa imod Fortegnelsens Trykning og Circulation i Stiftet. Ligeledes tager jeg mig den Frihed at ytre det Ønske, at jeg maae være fritaget for at tiltræde Foreningen til en almindelig Bogcommunication. I det mindste kan jeg ikke bestemme mig dertil, førend jeg seer den detailleerede Plan. For mine Venner og Bekiendtere staaer min lille Bogsamling ligesom hidtil aaben, men til Ubekiendte og Langtfraliggende ønsker jeg ikke at udlaane mine Bøger. Da jeg er vant til at gjøre mig selv Rede for mine Bevæggrunde, har jeg og denne Gang gjort det; ja jeg har endog — for at overveie Sagen desto bedre — ført Grundene til min Vægning i Pennen. Undersøgelsen ligger færdig i mit Pult saaledes, at den turde træde frem for hele Verdens Øine, om det skulde være. Som en t v u n g e n Sag — og saaledes maae man efter at have seet Biskoppens sidste Circulaire betragte Bogcommunicationen, er den særdeles frastødende.^{6a}

^{4b} 5: *Hans Frederik Schou*, Byfoged i Kerteminde fra 18/8 1809 til sin Død 10/9 1820. (Velvilligst meddelt af Arkivar H. B. Seesten).

⁵ Ang. *Kerteminde Skolevæsen*, som iøvrigt blev underkastet en gennemgribende og højst tiltrængt Omordning 1805 og bragt paa Fode af J. Paludan-Müller, se Kr. Kragh: *Kerteminde* 1413 — 7. December — 1913. Odense 1913, 52, 79 flg. — Joakim Larsen: *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784—1818*. Kbh. 1893, 253 flg. (NB. 260). — F. Ahlefeldt Laurvig: *Generalen IV. Kirke- og Skolepatronen*. Kbh. 1930, 127—128. — *Brickas Lexikon* 11, 637—38 (L. Koch's Artikel om J. Pal-Müller).

⁶ Det hedder i Christian den Femtes Danske Lov anførte Sted: »Præsterne skulle beflitte sig paa at have og bruge foruden Bibelen gode tienlige Bøger, som af vise og lærde Mænd ere vedtagne....«

^{6a} Den 22/2 1812 skriver Biskoppen til Amtsprovsterne, Provsterne og Stiftsprovsten (paa Stiftamtmandens og egne Vegne), at man savner offentlige Biblioteker i Stiftet, især naar man har været vant til de store københavnske Bogsamlinger — og selv ved Bombardementet har mistet alt, hvad man i 40 Aar omhyggeligt havde samlet. Han foreslaar derfor, at alle Præster

Forklar mig dog — De som er saa god en Menneskekiender, — hvorfor lægger dog Plum⁷ med Flid i sine Embedsbreve en Tone, der er en sand Contrast mod hans øvrige Væsen?

Hvor usigelig gierne vilde jeg dog ikke elske den Mand! Han har behandlet mig i Omgang saa venskabelig, og endnu med sidste Post fik jeg et saa inderlig honnet Brev fra ham. Men med alt dette oprører det mit Hierte, at han i sine Circulairer stedse viser os Pidsken. Og nu ovenikøbet Tvang i en Sag, der efter sin Natur bør være den allerfrieste i Verden! Jeg er forvisset om, at han ved at gaae saaledes frem vil bortfierne Hierterne fra sig, og hermed troer jeg hverken at han eller Geistligheden eller den gode Sag er tient. O! Hvor ønskede jeg ikke at være hans specielle Ven for at have Kald og Frihed til at sige ham min Mening! Thi sandelig — alle Mærker maatte slaae meget feil, dersom han ikke i Grunden var en blid og elskværdig Caracteer.

Hilsen og Venskab
J. Paludan Müller.

Kierteminde 3^r Juni 1812.

E. Sk. Tittelen paa Hasses Bog, den sidste i Fortegnelsen, beder jeg De selv vil tilføie, da jeg ikke erindrer den rigtig.

Kierteminde d. 17^r Juni 1812.

S. T. Hr. Amtsprovst *Lütken*.

Gjør ingen Undskyldning, ærede Ven! for Uordenen i Deres Brev; enhver Seddel fra Deres Haand er mig kier og inderlig velkommen, i hvilken Skikkelse den endog er. Herhos følger min Opsats om Bogcommunicationen. De vil finde, at det ikke er Ideen selv, men Maaden, hvorpaa Pl.⁸ har villet udføre den, jeg

gennem Provsterne indsender Fortegnelser over alt, hvad de har af Bøger (som de er villige til at laane ud), Provsterne supplerer Listerne med, hvad de har, Bispnen ligesaa. Katalog trykkes, ligeledes aarlige Tilgangslister. — Den 13/5 1812 skriver Plum til de 4 Amtsprovster, Stiftsprovsten og Provsten paa Ærø, at han frygter, at Betæneligheder enten i Henseende til Transportens Vanskeligheder ved Bøgenes Udlaan eller til visse Bogsamlingers Ubetydelighed eller endog til Bøgenes Publikation i et trykt Katalog skulde foranledige, at en og anden af d'Herrer Præster ikke afleverer de forlangte Fortegnelser. Da nu disse Fortegnelser er ham vigtige, ogsaa uden Hensyn til Bøgers Udlaan, og enhver Provst og Bispen selv efter Danske Lov 2—11—15 er berettiget til at fordre dem af Præsterne, beder han Provsterne i fornødent Fald afordre Præsterne Lister over deres Bøger i Henhold til dette Lovsted, og at paase, at Listerne bliver fuldstændige. Planen skal drøftes ved Landemodet. (Velvilligst meddelt af Arkivar H. B. Seesten).

⁷ 5: *Frederik Plum* (1760—1834), Biskop over Fyns Stift 1811—34.

⁸ 5: Biskop *Fr. Plum*.

angriber. Omendskiøndt Sagens Nytte fra Begyndelsen forekom mig problematisk, og Indretningen selv forekom min Menneskekundskab wie lauter Schaum und Schrie som Schiller siger, og som Blaar til et Blus i Landets Aviser, saa vilde jeg dog formodentlig have endet med at gaae ind i Foreningen, maaskee endog have lært at betragte Tingen fra en anden Side; dersom ikke det forbistrede Circulaire af 13' Mai var kommet.^{8a} Men Naturen har stemplet mig til Republikaner. Hvad jeg ikke erkiender som Pligt, og ikke frivillig paatager mig, lader jeg mig ikke kue og tvinge til at gjøre. — I Henseende til Brugen af mit Manuskript da bør Deres Klogskab og Venskab for mig ikke indskrænkes med noget Baand. Jeg siger derfor: gjør med det hvad De vil; brænd det eller viis Plum det, om De troer at han og jeg kan være tient med at han seer det. Men dersom De viser Plum det, ønskede jeg blot, at han ikke maatte troe, at jeg paa denne Maade stræbte at insinuere ham mine Tanker. — Jeg har ikke meddeelt det til nogen af mine Herredsbrødre uden til Klog⁹ som jeg forelæste det forleden Dag, og som syntes at billige hvad jeg havde sagt. At slaae til med Publicitetens Sværd syntes mig endnu unødvendigt og overilet. At jeg havde fremdraget det, slebet og poleret det, og gjort et Par Svingninger med det — i min egen Stue, dette er dog ingen Synd.

Det var mig ret kiert at modtage den lille Efterretning, De gav, om det Passerede mellem Bispen og Wedel;¹⁰ thi jeg seer, at Tingen var dog ikke saa slem som jeg troede. Tænk — Rygtet eller rettere en Mand som jeg ellers har al Respect for — havde allerede fortalt mig, at Pl.¹¹ havde i Skaarup troet at mærke, at Seminaristernes Fermhed var Vind; at han derfor havde villet prikke de stoppede Siele lidt med sin Pølsepind: examinere selv, at Wedel var blevet høist allarmeret derover, og ikke allene paa en høist uartig Maade nægtet Bispen Ret til at examinere,

^{8a} Se nærv. Bidrag S. 192, Note 6 a.

⁹ Jørgen Chr. Klog (1743—1815) blev Student (Odense) 1761, cand. theol. 1770, personel Kapellan i Skjellerup-Ellinge (Fyns Stift) 1770, Sognepræst i Rynkeby-Revninge samme Stift 1785, hvorfra han tog sin Afsked 1815. Han havde iøvrigt været Privatlærer for den senere Amtsprøbst P. W. Lütken i Lumby og var indgiftet i den Lütken'ske Familie.

¹⁰ : Peter August Wedel (1768—1842) blev 1794 Sognepræst i Skaarup i Fyns Stift, 1807 Amtsprøbst for Svendborg Amt, 1803 oprettede han et Seminarium i sin Præstegaard, Oprindelsen til det Skaarup'ske Seminarium, som han selv forestod til 1835. — Seminariedirektionen, der bestod af Fyns Biskop, Stiftamtmanden og et tredje Medlem, førte Tilsyn med Seminariet og overværede hvert Aar Examinationen, i hvilken Bispen hjalp Wedel. — (Bricka 18, 305—306 (L. Kochs Artikel om P. A. Wedel). — Lærerne og Samfundet Bd. 4. Kbh. 1914, 26 flg. — jvf. Joakim Larsen: anf. V. 214 flg.).

¹¹ : Biskop Fr. Plum.

men endog forbudt Seminaristerne at svare paa Bispens Spørgsmaal; at Striden var gaaet saa vidt, at Plum havde erklæret, at han efter det Passerede nu aldrig mere kunde komme i Wedels Huus, og at til Slutning Tretten var blevet bilagt og Forlig tilveiebragt ved Amtsp: Lütken's Megling.

Men, endskiøndt Tingen nu ikke var slet saa gal som Rygtet sagde, saa kan jeg dog fast ikke begribe, hvorledes Pl. og W. kunde blive enige igien efter en saadan Debat, med mindre det kun er en Vaabenstilstand og ingen Fred, hvilket synes mig rimeligst.

Jeg har ladet forhøre i Cancelliet, om vi ikke snart faae Udskriften af Kierteminde Skolereglement, og man har svaret, at der skrives paa den, og at den kan ventes i næste Uge. I øvrigt gaaer det ret godt endnu med vort Skolevæsen.

Hoslagt følge Expenseerne fra Kirkerne, mig selv, Sognene og Degnene, i Alt 54 Rd. 3 Mk. $10\frac{1}{3}$ Sk. Constatant findes nemlig her indlagt 46 Rd. 5 Mk. $10\frac{1}{3}$ Sk. og de manglende 6 Rd. 4 Mk. vilde De behage at hæve hos Klokker Rosengaard af Pensionen til Klokker Helms' Enke her i Byen, der netop beløber sig saa meget, og som jeg allerede har udbetalt hende.

I Søndags havde jeg en sand Græmmelse ved atter, efter næsten et Aars Forløb, at see min Lærling Jørgen Nielsen Bang fra Næsbyhoveds Brobye. Han er da ret blevet forvandlet til en topmaalt Nar. Han bør advares; det er virkelig Pligt. Men da jeg saa ham kunde jeg ikke strax komme til at sige ham mine Tanker om hans Væsen; og da jeg siden om Aftenen vilde havt fat paa ham, var han allerede reist. Jeg kunde skrive ham directe til, men jeg har udvalgt mig en anden Vei, som jeg haaber, skal virke kraftigere. Hoslagt tager jeg mig den Frihed at sende et Blad Papiir, der efter min Hensigt skal see ud som en afklippet Efterskrift af et Brev til Dem. Denne vil jeg bede Dem, om De vil slaae en Convolut om og sende ham som en Meddelelse fra Dem selv af. Igiennem Deres Haand haaber jeg, Paamindelsen skal faae den tilbørlige Vægt. Giør han, hvad han bør, saa kommer han da strax til Dem for at forsvare sig; og De vil da vist ikke spare ham. Mueligt er han da reddet, og dette vilde jeg inderlig gjerne baade for hans egen og for Skolevæsenets Skyld. Men jeg troer, det er ham skadeligt at være hos Grønvald, der uden Tvivl er en Nar. Var det ikke mueligt, at han kunde komme til en sat og fornuftig Mand?

Da Jørgen Nielsen tøver saa længe med sin Ansøgning om Frihed for Udskrivning, saa har Henrichsen, der er meget bange at han ikke skal faae Resolution i Tide, bedet mig intercedere

hos Dem, at hans Ansøgning maatte gaae bort uden at bie efter Nielsens, hvilken Bøn jeg anbefaler paa det bedste.

Hilsen og Venskab
J. Paludan Müller.

S. T. Hr. Amtsprovst *Lütken* i Lumbye.

Kierteminde d. 14de febr. 1816.

Tak, ærede Ven! for Deres Brev af 6te dennes, som jeg først fik i Dag; men Røsten i Ørken og Ottos¹² Recension derover medfulgte og. Da De nu har været saa god at love mig den, og Deres Mathea¹³ har appliceret den paa mig, beder jeg meget at maatte faae den. Jeg er ikke lidet nysgierrig efter at vide, hvad det er for en personificeret Dievel, der filosofierer ligesom jeg. Imidlertid beder jeg Dem ikke at bedømme min Philosophie efter Afhandlingen allene. Egentlig har jeg der kun været Fortæller af *a n d r e s* Meninger, og om end min *e g e n* nu og da skinner igiennem, saa er den dog der langt fra ikke fremsat eller udviklet. Jeg vilde nødig, at min Afhandl. skulde sees fra anden Synspunkt end den, jeg strax i Begyndelsen angiver nemlig: som en vis philosophisk Menings *H i s t o r i e* gennem forskellige Tidsaldere.^{13a} Imidlertid nægter jeg ikke, at jeg jo troer paa en generatio æquivoca under de Indskrænkninger, som i Afhandl. er angivet. Men jeg forklarer mig Sagen hverken ved Atomer eller Monader, da Materien efter min Forestilling er et Continuum af eens Natur og Beskaffenhed, der kun viser sig i forskellige Skikkelser for vore udvortes Sandser efter de forskellige Kræfter eller Proportion i Kræfter, der rører sig i den. I øvrigt er Substansen i sig selv aldeles ubekiendt for os, og vil formodentlig evig blive det. Kun naar den bevæger sig i Rummet, mærke vi dens Tilværelse ved Indtryk paa vore Sandser, naar den derimod er i fuldkommen Stilhed, er den aldeles ubemærkelig for os. Jeg siger altsaa med Kant: Materien udfylder ikke Rummet ved sin blotte Existenz, men ved en særdeles bevægende Kraft, skøndt jeg i øvrigt ikke er en Kantianer, ligesaa lidt som en Leibnitzianer, Wolfianer, Fichtianer eller Schellingianer. Jeg siger med Seneca non me cuiquam mancipavi, nullius nomen fero, multum magno-

¹² P. W. Lützens næstældste Barn, *Otto Diderik* (1793—1866), død som Sognepræst i Karleby-Horreby-Nørre Ørslev paa Falster.

¹³ Sammes fjerdeældste Barn, *Mathæa Elisabeth* (1796—1832) blev 1823 gift med daværende Kaptajn *Hans Jørgen Blom* (1792—1864), senere Oberst og Landstingsmand; se iøvrigt nærv. Bidrag S. 220, Note 65 a.

^{13a} Den omtalte Afhandling findes ikke trykt og synes nu forsvundet.

rum virorum iudicio, aliquid et meo vindico.^{13b} Dog det være langt fra mig her i et venskabeligt Brev at føre Dem ind i Metaphysikens tørre Regioner. Det Foregaaende er kun sagt for at gjøre bemærkelig, at naar jeg i min Afhandl. taler om Atomer, Monader, Molecüler, da er det a n d r e s og m i n Mening jeg foredrager.^{13c} Vil Skiebnen at jeg skal skrive flere Afhandl. for det lit. Selskab,¹⁴ da skal jeg nærmere rykke ud med min egen Philosophie, som jeg da er vis paa, at De hverken vil finde falsk, farlig eller uskøn. De spørger, ærede Ven! hvorledes jeg efter Theorien i min Afhl. redder Sielens Immaterialitet og Udødelighed? Men jeg indseer ikke, at disse Grundsandheder i mindste Maade blive anfægtede ved at antage, at Skaberen havde indrettet Naturens Gang og Love saaledes, at en levende Skabning paa Livets allernederste Trin kan fremkomme uden Æg eller Frøe. Det høieste

^{13b} Angaaende Forholdet til de store Filosofer og Anvendelsen af Seneca-Citatet se Brev 5. Febr. 1817 fra J. Paludan-Müller til E. C. Tryde, Udvalg af Biskop Jens Paludan-Müllers efterladte Papirer, udg. af hans Sønner, Kbh. 1868, 60—61.

^{13c} jvf. nærv. Bidrag S. 195, Note 13 a.

¹⁴ 5: »Fyens Stifts litteraire Selskab«, stiftet 17. Maj 1815 i Stiftsbibliotekets daværende Gaard paa Vestergade (Nr. 250) i Odense af 18 Mænd (adelige Godsejere, militære, civile og gejstlige Embedsmænd). Selskabets Hovedformaal var »at fremme videnskabelig Virksomhed hos Medlemmerne og litteraire Foretagender til Oplysnings og Videnskabeligheds Befordring«. Selskabets første Præsæs var Fyns Guvernør, Prins Christian Frederik, dets første Vicepræsæs Biskoppen over Fyns Stift, Fr. Plum. Ideen til Selskabet skyldtes ganske sikkert Lütken og Paludan-Müller, der allerede 1813 udkastede Planen til et saadant Selskab; begge var blandt Selskabets Stiftere og aktive Medlemmer, sidstnævnte blandt Foredragsholderne ved Selskabets første ordentlige Møde 30. Juni 1815; dennes Søn, Historikeren Caspar Paludan-Müller, hvis Navn blandt Forfatteres Navne fremfor alle er knyttet til Selskabet, blev senere dets Formand. — Selskabet blev et Støttepunkt for alle aandelige, først og fremmest humane, men ogsaa kristelige Interesser og kom til at udfolde en omfattende og betydningsfuld Virksomhed, takket være god Tilslutning af Medlemmer og disses flittige og fortjenstfulde Produktivitet (Afhandlinger, Oversættelser, Udgiverarbejder) og økonomisk Støtte til Forfattere — saaledes besluttede Selskabet allerede 1816 at understøtte Udgivelse og Udbredelse af et Nationalværk, nemlig Grundtvigs Oversættelse af Saxo og Snorre. I 1840'erne udgav Selskabet »For Literatur og Kritik«, et Tidsskrift af almenvidenskabeligt Indhold, senere »Samlinger til Fyens Historie og Topographie«. Baade Stiftsbiblioteket og Læseforeningen i Odense staar ogsaa i Gæld til Selskabet. Saavel og især gennem Publikationer som ved populære Forelæsninger har Selskabet udbredt Kendskab til klassisk græsk og latinsk Litteratur, til Verdens og Nordens Historie, til Fyns Topografi og Arkæologi, til Bibel og Kirkehistorie, og til lidt Geognosi og Geografi. Det har virket fortjenstfuldt til Fremme af Videnskab og Kristendom, Fædrelandskærlighed og Folkeoplysning. — (C. T. Engelstoft: Udsigt over Fyens Stifts litteraire Selskabs Virksomhed, Samlinger til Fyens Historie og Topographie, 3. Bd. Odense 1865, 243—261. jvf. F. Ahlefeldt Laurvig: Generalen IV, 115—116).

som deraf kan uddrages er dette, at Aand og Materie altid og allevegne ere uadskillelig forbundne med hinanden, at de ere ligesom 2 Sider af et og samme Væsen, hvorefter den ene kiendes med de udvortes og den anden med den indvortes Sands; men heraf følger ikke, at der er ingen Forskiel paa Siel og Legeme; ej heller at Legemet kan tænke eller Sielen have Udstrækning. At paastaae dette var det samme som at paastaae, at der var ingen Forskiel paa min Fordoielseskraft og min Hukommelse, fordi jeg som har begge Dele, føler mig selv som et eneste Væsen og ikke som To.^{14a} Bare og puur Aand er ligesom bare og puur Materie — Ord uden Betydning, hvorved intet kan tænkes. Er Sielen udodelig, saa er den det vist evig i Forbindelse med et materielt Redskab, et Legeme, dette lærer og Christendommen. Det er ligesaa umueligt at forestille sig en Tænke- og Følekraft uden i Forbindelse med et materielt Substrat, som den hænger ved, sit venia verbo, som det er umueligt at forestille sig et Legeme uden Tyngde- eller Cohæsiionskraft o: uden Aand; thi Kraft er Aand. Men det almindelige, og saa at sige daglige Begreb om Materiens Væsen maae meget forandres og uendelig forfines, førend man ret kan philosophere. Lad os dog aldrig forestille os den blot som en Sammenbygning af uendelig smaae Korn, saa ere vi strax inde i de Gamles Strid og Vrøvl om Vacuum o. s. v. Ney! Materien er visselig et Væsen ikke mindre fiint ædelt og beundringsværdigt, og jeg tør lægge til, evigt end Aanden.^{14b}

Jeg længes ret efter at kunne tale med Dem om disse Ting. Deres Efterretning om min Afhandl. Held var mig meget kierkommen; jeg har nu længe levet saa indsluttet her, at jeg har hørt meget lidt fra Odense. Jeg vidste slet intet om, hvormange Afhandl. der var oplæst;¹⁵ og De siger mig heller ikke hvilke eller af hvem. — Min Kones Forfatning bliver stedse sørgeligere.¹⁶ Hun er nu vanskelig at regiere, er ofte meget nedslagen, kan Ingen lide omkring sig, taler ikke meget, men har besynderlige Indfald. Hendes Drift til Virksomhed har dog ikke forladt hende, og hun spinder bestandig, undertiden med en ret gyselig Iver og Vedholdenhed. Hun har Appetit og kan sove godt; alligevel føler

^{14a} jvf. Begreb og Idee. En filosofisk Samtale. [Efteraar 1817], Udvalg af J. Pal.-Müllers efterl. Papirer 76.

^{14b} Angaaende Forholdet Aand — Materie, Sjæl — Legeme se Middelbart — Umiddelbart, Conventsafhandling fra 1816, jvf. anf. Udvalg 15—17.

¹⁵ nemlig paa »Fyens Stifts litteraire Selskab«s Møde 3. Jan. 1816 (C. T. Engelstoft: anf. Afh. 248).

¹⁶ se Indledningen til nærv. Bidr. S. 187. — I Dødsannoncen, dat. Odense 14. Marts 1820, taler J. Paludan-Müller om sin afdøde Hustrus »sidste 4 Aars sørgelige Lidelser«. (Fyens Stifts Adresse-Avis 1820/Nr. 37 (17. Marts). — Iversens fyenske Avis 1820/Nr. 35 (17. Marts)).

hun sig svag. Skulde hun overleve Vinteren, som vel maae ansees for uvist, vil jeg rive hende gandske ud af denne Cirkel, og føre hende til et fremmed Sted. Maaskee kunde en Reise og forandret Opholdsted virke noget.

Lev vel, hils Deres Mathea som skieldte mig for en Dievel, og forsvar mig lidt mod slige haarde Beskyldninger.

Deres hengivne Ven

J. Paludan Müller.

[Marginaltilføjelser:]

Hermed sendes Steenswangs lumpne Bog.^{16a} Jeg har laant dette Exempl. hos Bagger. Han beder om den igien om en 8 Dages Tid, da en anden god Ven har prænnumerert paa Laanet af den.

Hoslagte Qvinctilian bedes leveret Lassen^{16b} med mange Tak for Laan. Hils ham tillige, at han jo eyer Claudian. Af denne og om denne maatte efter min Formening kunne skrives en interessant Afhandling. Jeg vilde opmuntre ham dertil. Men han maatte benytte den enten med historisk Kunst til at characterisere Tidsalderens Meninger eller med filosofisk Aand, eller som Bidrag til Digtekunstens og Litteraturens Historie.

Ærede Ven! Hvorledes gaaer det Dem og Deres? Er Deres huuslige Forfatning blevet behageligere og glædeligere? Hvorledes har vor gode Marie¹⁷ det? Jeg kom inderlig gjerne selv for at

^{16a} Der sigtes til »Glædens Kilde, eller en aandelig Tale« af P. H. Steenschwang. Sønderborg 1815, LVI + 65 Sider. Andet Oplag med et nyt forfattet Tillæg smst. 1816, 121 Sider. »Slutning« er dateret Schobyllgaard, i 2. Oplag Schobøllgaard [5: Skovbøllgaard, Felsted Sogn, Lundtofte Herred, Aabenraa Amt] den 18. Decbr. 1815. Som Forkæmper for Sandhedens og Dydens Riges Komme udsender Forfatteren sin aandelige Tale tænkt som »en Anviisning til Salighed«, hvorfor han har givet den Titlen »Glædens Kilde« (S. XXX, LVI). Bogens Motto er Johs. 1,17, dens Tekst Fil. 4,4. Forfatteren, der iøvrigt uden personligt Kendskab til N. F. S. Grundtvig hilser denne som »elsket Ven og Broder« (S. XIV), retter især i »Forerindring« skarpe Angreb paa Præsterne, de »utroe Leiesvende«, der formanes til at forsage Dans og Kortspil, Drukkenskab og Pengebegær og som »gavnlige Præster« tage sig flittigt af Skolerne, baade af Børnene og Lærerne (S. IV—X). Det maaske velmente, men afgjort forvirret og forvirrende Skrift er vistnok formelt og reelt et typisk gudeligt Lægmandsprodukt. Paludan-Müllers Karakteristik af Bogen som »lumpen« er forstaaelig og forstandig.

^{16b} 5: Søren Peter Lassen (1785—1877), Student 1801, cand. theol. 1806, personel Kapellan i Lumby, Lunde Herred, Fyns Stift, hos P. W. Lütken 1810, Sognepræst i Østrup-Hjadstrup, samme Herred, 1818, afskediget 1877. Han var i lang Tid Senior for Danmarks Gejstlighed.

¹⁷ 5: P. W. Lütkens tredjeældste Barn, Maria Margrethe (f. 1795).

hente Svar paa disse Spørgsmaal, dersom ikke Finantserne bøde mig at sidde stille. Dog er det mit Forsæt, at min første Reise bliver til Dem. Jeg tager da Annette¹⁸ med, om De vil beholde hende en 8 Dages Tid, da hun har stor Lyst til at besøge Deres Døttre. Imidlertid vilde jeg glædes ved et Ord fra Dem til Underretning om, hvorledes det nu gaaer Marie, og altsaa ogsaa hendes kjerlige Venner. Er hendes Følelse ligesaa varig, som den var varm, da jeg sidst saa den? derom er jeg fristet til at tvivle. Snarere vil jeg troe, at der ikke behøves meget lang Tid til at dæmpe den. — Indlagt sender jeg et Brev med Bøn at De enten selv eller Otto¹⁹ vil sende Christian²⁰ det, naar De skriver ham til; thi jeg supponerer med Vished, at den omhandlede Afhandling er af ham. Skulde jeg, mod Formodning heri tage fejl, saa behag at holde Critiken tilbage. Men siig mig alligevel, hvad De synes om den. Unægtelig gjør Afhandl. Forfatteren megen Ære, og han har viist særdeles Genie til deslige Undersøgelser. Men den er ikke fri for Sectaand og Partiskhed, hvorfor den og kan fortjene Kritik. — Jeg er Dem megen Tak skyldig, om De vil tilsige Convent i Mesinge til næste 3' Marti; thi Smidt²¹ lader ikke høre en Lyd fra sig derom, og da han nu 4 Gange har holdt mig for Nar med sit Vrøvl, saa vil jeg nødigt mere have med ham at bestille. Jeg synes at bemeldte Dag kan være passende for os alle, naar den er det for Dem. — I sidste No. af Kiøbenhavns Skilderie var indrykket et Stykke m o d d e eens Lære- og Læsebøger, der er skrevet som om Forf. kiendte baade Cancelliets Brev og Bangs Afhandling.²²

Hilsen og Venskab
J. Paludan Müller.

Kierteminde d. 15de Febr. 1817.

S. T. | Hr. Amtsprovst Lütken | i | Lumbye.

¹⁸ 5: vel *Anne Julie Paludan-Müller* (1802—1861); se iøvrigt nærv. Bidr. S. 220.

¹⁹ se nærv. Bidr. S. 195, Note 12.

²⁰ 5: P. W. Lütkens ældste Søn, *Johs. Chr. Lütken*, se nærv. Bidr. S. 190, Note 4.

²¹ 5: *Jacob Chr. Schmidth* (1764—1848), Sognepræst i Mesinge 1809.

²² Der sigtes til en Artikel uden Navn eller Mærke, »Om Eenhed i Skolernes Lære- og Læsebøger«, trykt i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1817/ Nr. 12 (11. Febr.). — *Jacob Bang* (1772—1852), Student 1791, cand. theol. 1797, Sognepræst i Krarup, Salling Herred, Fyns Stift, 1801, tillige Lærer ved Brahetrolleborg Seminarium 1802, Sognepræst i Horne, samme Herred, 1808. — Paa Fyns Stifts litterære Selskabs Møde den 27. Januar 1817 forelæste han sin Afhandling, »Nødvendigheden og Nytten af en almindelig for Almueskolerne i Danmark autoriseret Lærebog i de saakaldte almeennyttige Videnskaber«. Under samme Titel blev Afhandlingen straks trykt som Manuskript (Odense

Egentlige litteraire Undersøgelser høre i Almindelighed ei til Aviser, og theologiske endnu mindre derhen, dog allermindst til Domstolen; Dommeren vilde vist frabede sig, (og Advocaterne, vare de beskedne og kjendte hvad Lærdom dertil udfordrer, vilde vist gjøre det samme,) at kjende hvorvidt Yttringer om theologiske Emner stemmede med de symboliske Bøger og den orthodoxe Skriftfortolkning; eller om de, der have fremsat dem, mueligen kunde derfor forkjætres. Meenig-Mand vilde deraf ei have mindste Nytte, Sandheds-Religiositets Ven og Christendommens oprigtige Bekjender endnu mindre.

Jeg beder Dem derfor indstændig at frafalde enhver Tanke om at indkalde den Ubenævnte for Domstolene. At han kryber i Skjul viiser noksom han skammer sig ved sin Gjerning, og Angrebet selv synes mig bærer saa tydelig Vidne om indgroet Had til Præstestanden, og Misundelse over den Agtelse De har forhvervet Dem saavel hos Medborgere af alle Klasser, som forstaae at skatte sand Fortjeneste, som den Udmærkelse hvormed Regjeringen har viist sig opmærksom paa Deres Værd, at jeg ei troer, det bør mødes med andet end Foragt. Deres Agtelse som Menneske, Embedsmand og Videnskabsmand er virkelig saa velgrundet at det ei anstaaer Dem at sætte andet imod Misundelses og Ondskabs Angreb end Taushed, og ved at vedblive Deres daad-

1817, 34 Sider) efter Selskabets Beslutning og paa dets Bekostning. Hvert af Selskabets Medlemmer fik tilsendt et Exemplar og skulde inden en Maanedes Forløb indsende Erklæring over Afhandlingen til en af Selskabet nedsat Komité, der bestod af Biskop Plum, Stiftsprovst Tetens, Amtsprovst Lütken, Pastor Birch og Professor Heiberg. Paa Grundlag af de indkomne Erklæringer skulde Komitéen ligeledes inden en Maanedes Forløb indgive Betænkning til Selskabet (J. Bang: anf. Afh., Meddelelse paa Titelbladets Bagside, dateret Odense 24. Februar 1817 og undertegnet af samtlige ovenfor nævnte Komité-medlemmer). Efter at Medlemmerne havde erklæret sig over det af J. Bang drøftede Spørgsmaal, besluttede Selskabet efter Forslag af dets Præsides, *Prins Christian Frederik*, hellere at faa en Læsebog for Almueskolens øverste Klasse, en Læsebog, som i Korthed indeholdt, hvad Almuen behøvede at vide af almennyttige Kundskaber. Samme Aar udsatte Selskabet en Præmie paa 300 Rigsdaler for den bedste Udarbejdelse af en saadan Bog, og Johan Bülow til Sanderumgaard en Præmie paa 200 Rigsdaler for den næstbedste. Tre Forfattere blev belønnet, nemlig 1) *A. D. Lütken*, personel Kapellan i Lumby hos sin Fader, Amtsprovst P. W. Lütken; 2) *D. S. Birch*, Sognepræst i Nørre-Aaby, Fyns Stift; 3) *H. C. Götzsche*, Lektor i dansk Sprog og Litteratur ved Kiels Universitet. De af de nævnte Forfattere udarbejdede Læsebøger vandt megen Udbredelse og har sikkert bidraget betydeligt til Fremme dels af Undervisningen i Læsning, der i lang Tid stod meget tilbage blandt andet paa Grund af, at Læsebøger savnedes i mange Skoler længe efter 1814; dels til Udbredelse af Kendskab til Realier — Trangen til at faa disse ind i Skolen fremkaldte netop en Gruppe nye Læsebøger, af hvilke de betydeligere skyldtes de her omtalte Mænd. (Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898, Kbh. 1899, 141—143).

fulde Liv og sandhedsøgende Granskning at beskjemme de daarligere Menneskers Vanvittighed.²³

W. Lütken.

Lumbye d. 14e Maji 1817.

Velærværdige | Hr. Provst Müller.

Min ærede og kiere Ven! Tak for Deres sidste Brev, og for det Tilsendte og meget Interessante fra det russiske Bibelselskab.²⁴ Bibelsagen har i Rusland en stor og eiendommelig Caracteer. Den er der et national Oplysnings-Institut af høit Værd og første Rang, og noget langt andet end hos os. Saare mærkelig er og den store Begierlighed som alle vegne hos denne raa Nation yttres efter det himmelske Lys, især hos Almuen; thi om Adelens Iver sees lidet eller intet. Hvorfor er dog denne Begierlighed størst paa det laveste Cultur Trin, og synes at aftage med Culturens Stigen? Ligesom de unge Planter ere irritablere for Lyset end de ældre og med mere Higen ligesom udstrække deres Blade efter det, saaledes gaaer det ogsaa i Henseende til det aandelige Lys. Den samme Naturlov synes at gaae igiennem baade den physiske og moralske Verden. Overalt ytrer Agtelsen for det Guddommelige sig stærkest hos Msket i den raa Naturstand, naar denne har hævet sig over den første Dyriskhed, og hos det fuldkommen forædlede Mske, den sande Vise. Melleltrinnene er et Raffinement af sandselig Velvære, da Msket behandler det Jordiske som Hovedsag. Der maa ellers ogsaa i Rusland være nogle af de samme udvortes Aarsager tilstede, som virkede saa megen Begierlighed efter Bibel i

²³ Paa Fyns Stifts Landemode 1. Juli 1812 forelæste *J. Paludan-Müller* sin Afhandling, »Om den geistlige Stands Udsigter til at forøge sin offentlige Agtelse, og Midlerne dertil«. Afhandlingen blev trykt i de af Biskop Fr. Plum udgivne Videnskabelige Forhandlinger ved Fyens Stifts Landemode (1. Bd. 1.—2. Hft. Odense 1816, 1 flg.). Kirkehistorikeren, Prof. theol. *Jens Möllers* Recension heraf i Dansk Litteratur-Tidende (1816/Nr. 39, 613 flg.) fremkaldte fra Paludan-Müller et »Svar...« (trykt i Vidskbl. Forhandl. ved Fyens Stifts Landemode, 1. Bd. 3. Hft. Odense 1817, 305 flg.), hvorpaa Möller gav Gensvar (Dsk. Litt.-Tid. 1817/Nr. 16, 241 flg.). — Ogsaa andre tog til Orde mod Kertemindepræstens Afhandling, saaledes en Broder til den senere Stiftsprovst E. C. Tryde i København, nemlig cand. jur. *Fr. Chr. Tryde* (1785—1818), der 1816 havde taget sin Afsked som Kommercesekretær i Økonomi- og Kommercekollegiet. Han udsendte et »Sendebrev til Herr Pastor Jens Paludan-Müller...« (31 S. Kbh. 1817), hvorpaa denne gav »Svar til Hr. Secretair F. C. Tryde...« (4 S. Odense. Dateret Kierteminde 28. Marts 1817). Dette fremkaldte fra en *Anonymous* nogle »Bemærkninger...«, som han forlangte og fik indrykket i Iversens fynske Avis (1817 Nr. 59 (6. Maj)), hvortil Lütken sigter i ovennævnte Brev.

²⁴ stiftet 1816.

den første Christenhed og i Luthers Tid. Dog herom mere ved en anden Leilighed.

Det er mig særdeles kiert, at De har været hos Bülow.²⁵ Jeg er vis paa, at der behøvedes intet mere for gandske at vinde ham for Deres Sag; og dette er af Vigtighed, da hans Mening uden Tvivl har stor Indflydelse paa høiere Sted.^{25a} Han kunde vel sige, at jeg befandt mig vel den Dag, jeg var hos ham; thi jeg seer ikke syg ud; men i Grunden befinder jeg mig dog virkelig heel maadeligt. Mit hele Circulationssystem er kommet i en afskyelig Uorden, og Blodet søger med Voldsomhed begge Legemets Extremiteter, Hoved og Been. Dette foraarsager mig megen Besværighed. Mit Hoveds Brusen raader mig som sædvanligt at staae ved Arbeidet, men Blodets Nedsynken i Benene og alle Aarers Spending dør nøder mig til at sidde. Jeg har raadført mig med Boiesen,²⁶ som anseer Tingen betydelig, og med Harder²⁷ her i Byen, men de tvende Herrer ere af forskiellige Meninger om Aarsagen og altsaa og om Curen. De, min Ven! giver mig det tredie Raad, og siger: nube! Da De sagde det første Gang, troede jeg, det var reent Spøg, men da De gientager det, maae jeg nu troe, De mener det alvorlig. Men hvorledes kan jeg som ikke er Enke-mand følge dette Raad, for Skilsmisse kan aldrig falde mig ind; og om jeg end og var frank og fri, giftede jeg mig neppe anden Gang. Jeg kan have Besværighed nok ved at faae opdraget de Børn, jeg allerede haver. Flere vilde reent overvælde mig. Desuden behøver jeg ingen Kone, hverken i aandelig eller legemlig Henseende, og en overflødig Kone er en overflødig Byrde, og selv et beklagelsesværdigt Væsen.

Endnu for et Par Dage siden taledede jeg med Larsen for at sikkre mig de Penge, De skal have hos mig i denne Termin, og som ere de eneste, jeg har tilovers efter at have maattet betale i Skatter 368 rb. Han lovede mig at præstere. Jeg vilde havt Løfte af ham, at jeg skulde være den Første, han klarerede i Terminen; men han sagde, at Bloch skulde først have 500 hos ham, formodentlig ogsaa til Dem; og ham maatte han først forsyne; men jeg skal hænges i, at jeg kan blive Anden efter Bloch. Ellers seer det bedrøveligt ud med mange i denne Termin. Hvor man hører og spørger ere alle Casser tomme.

Deres Tilbud om Hestene var velkomment og smukt. Et af mine længe nærede Ønsker opfyldes derved; men da min Carl²⁸

²⁵ Der menes sikkert den kendte Hofmand og Mæcen, *Johan Bülow* (1751—1828), Ejer af den fynske Herregaard Sanderumgaard.

^{25a} formodentlig hos Fyns Guvernør, *Prins Christian Frederik*.

²⁶ Stiftsfysikus i Odense *Boe Bojesen*, født 1769, død 1822 i Odense.

²⁷ Distriktskirurg i Kerteminde *Knud Gotthold Harder*, født 1784, død 1858 i Kerteminde.

koster mig meget, Vogn og andre Redskaber ligeledes fordre Penge, saa turde jeg ikke forbinde mig til ringere end 6 Terminer, som De jo og vil kjerlig tilstaae mig. Men saa endnu et — Coursen vakler. Vil de reducere Kiøbesummen til Specier? Saa er Prisen under alle Omstændigheder fix og fast den samme. Dog herom som om mere vedtales vi snart, naar De kommer herved. Jeg havde da tillige stor Lyst til at skiende lidt paa Dem, om jeg vidste De ikke vilde blive vred derfor, — for den alt for skarpe offentlige Irettesættelse, De paa sidste Circulaire har givet Bloch²⁸ og Tingberg.³⁰ Det er heller ikke ret forsigtigt gjort i denne Tid. Slige Yttringer kunne blive omtalt dèr, hvor man mindst venter det. Og hvor velkomment for Kofod! Han lytter vist efter enhver Lyd, som kunde være Dem imod. Nu Lev vel og vær kjerligst hilset af Deres

hengivne Ven
7. Paludan Müller.

Kierteminde d. 11te Decb. 1817.

[Marginaltilføjelse:]

Brevet fra Holm med Fredsforslagene fulgte ey med Deres Sidste, hvilket De dog skriver, De har da vel glemt at vedlægge det.

Høiædle Høiærværdige | Hr. Amtsprovst Ridder *Lütken* | i | Lumbye.

Min Ven! Jeg saae i Søndags min forhen saa herlige Kone ligge Liig.³¹ Dette Syn og alle de Minder, det vakte i min Siel

²⁸ *Carl Paludan-Müller* (1800—1825) blev Student fra Odense Katedral-skole 1817 — se iøvrigt nærv. Bidr. S. 209—210.

²⁹ *Jacob Chr. Bloch* (1774—1845) blev 1816 Sognepræst i Rynkeby-Revnings, Fyns Stift.

³⁰ *Peder Kryssing Tingberg* (1750—1818) blev 1781 Sognepræst i Kjølstrup-Agedrup, Fyns Stift.

³¹ *Marie Benedicte Paludan-Müller* døde 11. Marts 1820. — jvf. Dødsannoncen: »Det bekendtgjøres for fraværende Slægt og Venner, at den Algede har bortkaldet til et bedre Liv min uforglemmelige Kone *Marie Benedicte*, født Rosenstand Goiske, ved en roelig Død den 11. dennes i hendes Alders 45de Aar. Hendes udmærkede Egenskaber og sieldne Værd som Hustrue og Moder; hendes lyse og dyrkede Forstand og følelsesfulde Hierte; hendes høie og rene Sands for alt Skjønt og Godt, der udtrykte sig i hendes Blik, Ord og Handlinger; hendes livfulde og kjerlige Omgang, og utrættelige Virksomhed i hendes Kreds, lader mig dybt føle, hvor meget jeg og 8 Børn besadde i hendes, førend hendes sidste 4 Aars sørgelige Lidelser, og vil sikke hende et hæderfuldt Minde i Venners og Bekiendteres Hierter. / Odense, 14. Marts 1820. J. Paludan Müller.« (Fyens Stifts Adresse-Avis 1820/Nr. 37 (17. Marts) og Iversens fyenske Avis 1820/Nr. 35 (17. Marts). — Indledn. til nærv. Bidr. S. 187).

rystede mig stærkt; men jeg har fattet mig, og bør jo takke Gud. I Morgen, Torsdag, tager jeg igien til Kierteminde for at ordne adskilligt til Begravelsen paa næste Mandag. Jeg tager da Børnene med, at de endnu engang kan see deres sieldne Moder og dybt indprænte dem hendes Erindring. I Morgen Aften komme vi her tilbage igien. Klokkeren har sagt mig, at De vilde vise mig det Venskab at laane mig Deres Befordring til Begravelsen, hvorfor jeg takker Dem ret hiertelig. Tør jeg derfor bede, at Vognen maae komme her til os paa næste Søndag Formiddag omtrent Kl. 9. Vi ønske nemlig at være i Kierteminde Dagen før Begravelsen. Begravelses Dagen er nemlig næste Mandag Kl. 11 slet. Viberg³² præker her for mig. Men jeg beder tillige, at vi maae beholde Vognen en Nat over. Paa Mandag Aften komme vi her tilbage igien. Schmidt,^{32a} hvis Functions-Uge det just bliver, har jeg bestilt til at holde Talen over hende, men jeg ønsker i Morgen, da jeg venter ham til Kierteminde, at instruere ham lidt, at han ikke skal vrøvle alt for meget. Jeg indbyder ingen til Følge uden Kierteminde Borgere. Hils den kiere Otto³³ mange Gange fra mig, at jeg har, iblandt min Kones Papirer, fundet den Sang, han digtede til hende efter hendes haarde Sygdom, medens han var hos os dernede. Den rørte mig usigelig, og er virkelig meget skøn. Jeg erindrer ogsaa, at den den gang fik et almindeligt Bifald. Der er rigtig nok en lille Skose til hende deri for noget, hun sagde om ham, men selv den er ret vakkert indklædt, og det Hele har megen Hiertelighed. Hun yndede og agtede ham ogsaa oprigtig. — Til vi sees, som mueligen, skøndt ey vist, kunde blive endnu inden Søndag, beder jeg Dem, kiereste Ven! at betænke Dem paa 2 Indvendinger, jeg nu vil gjøre Dem mod Nielsens Lankaster Skole, som jeg ved min sidste Nærværelse i Kierteminde fik Leilighed til at see og undersøge.

Jeg troer nemlig, at De slet ingen Dom om Methoden kan bygge paa denne Prøve, fordi Nielsens Methode ikke er den Lankasterske.³⁴ Naar man vil prøve den Rumpfortske Suppe³⁵ maae man naturligviis kaage den lige efter

³² *Andreas Frederik Wiberg* (1779—1856) var 1816 blevet residerende Kapellan ved Sct. Knuds Kirke i Odense.

^{32a} S: Sognepræst i Mesinge (7 km N. f. Kerteminde) *Jac. Chr. Schmidth*, der selvfølgelig har kendt den Afdøde personligt fra J. Pal. Müllers Præsteaar Kerteminde (jvf. nærv. Bidr. S. 199, Note 21).

³³ S: *Otto Diderik Lütken*, se nærv. Bidr. S. 195, Note 12.

³⁴ Der sigtes sikkert til den førnævnte Lærer *Hans Chr. Nielsen*, se nærv. Bidrag S. 190, Note 4 a. — *Joseph Lancaster*, engelsk Skolemand, Grundlægger af den efter ham opkaldte Undervisningsmaade, født 1778 i London, død 1838 i New York.

³⁵ Statsmanden og Fysikeren, Grev *Benjamin Thompson Rumford* (1753—1814) søgte som økonomisk og militær Organisator i Tjeneste hos Kur-

den Rumfportske Recept uden Forandring. Nielsens Methode har de 2 Hovedfeil:

1) at Grundideen er enten slet ikke fattet af ham, eller og med Flid forandret. Grundideen i den ægte Lankasterske (saaledes som den og i Kiøbenhavn udføres) er den: at raae Børn indbyrdes undervise hinanden; men Nielsens Idee er, at udlærte Børn undervise raae Børn. Han kalder Underviisningen indbyrdes, blot fordi det er uconfirmerede Børn af samme Skole, der undervise andre Børn. Men naar man udvælger de bedste Børn i en Skole paa 250 til Lærere, er der ingen Been i Sagen, og ingen Kunst ved Fremgangen.

2) Organisationen i Skolen er ligeledes forfeilet. I den rette Lankaster Skole er det Hele et organisk Heelt, hvori Delene som Hiul gribe i hinanden. Men hos Nielsen er det 10 smaa Skoler i een Stue, hvoraf hver i 3 Maaneder har sin bestandige Lærer for sig. Hos Lankaster derimod er det Barn som er Discipel i een Time, Lærer i den næste, og omvendt.

Støien, Piben og Contramarschen vil jeg ey nævne. Det er Peber og Salt, uden hvilket Retten ingen Smag har for hans Gane.

Over foranstaaende 2 Punkter maae vi holde et Disputatorium, om De ikke frit indvilliger mig dem. Jeg har talt med Faaborg.³⁶ Han er af samme Mening som jeg, at Nielsens Methode ikke er den Lankasterske.

Nielsen bruger bestemt reglementerede Skoletimer til Prøven fra 1 til 3. Jeg spurgte ham gientagne Gange derom; hans Indberetning til Dem i denne Henseende maae have været ubestemt eller en Misforstaaelse.

Lev vel. Snart samtaler De med Deres

trofaste Ven
J. Paludan Müller.

Odense d. 15de Marti 1820.

Høiædle Høiærværdige | Hr. Amtsprovst Ridder Lütken | i |
Lumbye.

fyrst Karl Theodor af Bayern ogsaa at forbedre Befolkningens Levevilkaar ved billige Næringsmidler, bl. a. ved den af ham komponerede Rumfordsuppe. Tilberedelsen af denne søgte man ogsaa at udbrede Kendskab til i Danmark, saaledes paa Fyn, hvor den i 1832 afdøde Lensgreve Fr. Ahlefeldt Laurvig efter Henstilling af Biskop Fr. Plum, som han stod i nær Forbindelse og Samarbejde med, indførte i Skolerne paa sine Godser en Læsebog, den fra Tysk frit bearbejdede »Nød- og Hjelpebog for Bondestanden«, et broget Sammensurium, som bl. a. giver en detailleret Fremstilling af Tilberedelsen af Rumford-Suppen. (F. Ahlefeldt Laurvig: Generalen IV, 201—202).

³⁶ J: vel *Dankuart Faaborg* (1784—1844), ordineret Kateket i Odense 1813—1826.

Ærede Ven! Tak for Deres Beredvillighed til at forskaffe os Restancen af Degnepensionerne. Listen, som Høier fik paa de Resterende, kan det ikke nytte at spørge ham om; thi han veed intet, har intet, gjør intet og er til intet. Der er derfor ingen anden Vei til Opdagelsen af Synderne end den forhen Berørte. — Om de første Hefter af Lahdes Tegninger,³⁷ som jeg fik i Kierteminde, erindrer jeg blot, at mine Børn brugte dem (saavidt jeg veed i Fællig med Skolen). Det Overblevne efter Slid, Fløtning og megen huuslig Uroe i den sidste Tid i Kiert. formaaer jeg ikke at gjøre Rede for, og kunde heller ikke nytte Skolen, om jeg end kunde finde det. Forlanges det, er jeg villig som skyldig til at erstatte Skaden, da jeg har privat benyttet offentligt Gods, — altsaa været utroe. — Stor Lyst har jeg til at skiende paa Dem for Slutningen af Deres sidste Brev. Hvorledes kunde De dog faae den Idee, at jeg vilde skose Dem? Jeg har ofte sagt Dem imod, og misbilliget et og andet, men stedse ligefrem som det sig bør imellem ærlige Venner. Skoset har jeg aldrig, og De vil selv ved nogen Betænkning finde, at dette heller ikke ligger i min Aand eller Carakteer. Jeg kan ikke engang skose, om jeg end vilde, har ikke Grebet derpaa. Det var og er min oprigtige Mening, at De er en Mand af Kraft, hvis Ord gielder meget i Deres Virkekreds, og at De derfor kunde skaffe os Restancer, som vilde være umueligt for mangen Anden. Men jeg har Lyst til at skiende paa Dem i Dag endnu for noget Vigtigere, nemlig for det, De har skrevet til Biskoppen i Anledning af hans Circulaire om den indb.[yrdes] Underviisning. Hvorfor vil De dog, min gode kiere Ven! uden Nødvendighed forstyrre Forholdet og den gode Forstaaelse imellem Dem, som var begyndt at komme i Orden. Han havde nærmet sig, og det var kiendeligt, at han ønskede, at det Forbigangne skulde være forbi. Hans Forhold i Sagen med Omand³⁸ viiste ogsaa, at han er villig til at understøtte Dem, hvor han troer at De har Ret, og en fri Dom maae dog enhver Embedsmand bifalde. Troe ikke, at jeg hermed vil sige, at Deres Brev har atter lukket Døren imellem Dem, dette tør jeg ikke sige, da jeg ikke veed det. Men — De skulde dog ikke have skrevet det. Tilmed har De gjort Forfatteren af Afhandlingen om den indb. Underv. Uret, naar De tillægger ham lave og snigende Hensigter med sit Product. Slige Hensigter ere ikke sandsynlige, og mindst naar man betragter Skriftets første Anledning og den Vei, det har gaaet. Overalt er Dom om hemmelige Hensigter en vanskelig Sag, og heel betænkkelig at bringe paa

³⁷ *Gerhard Ludvig Lahde* (1765—1833), Hofkobberstikker i København, bl. a. Udgiver af en Række Fortegningsbøger, hvortil der her sigtes.

³⁸ *Simon Jacob Omann* (døbt i Odense 1761, død smst. 1848), Sognepræst i Vissenbjerg, Fyns Stift, 1820—1838.

Papiir. Jeg har seet et Brev fra Prindsen til Biskoppen om dette Skrift, som jeg vilde ønske, De kunde faae at læse, da det indeholder en særdeles god Bedømmelse af Skriftet, og meget herligt om den indb. Underviisning og dens Brug i Skolerne. Det skulde ikke være vanskeligt for Dem at faae dette Brev at see, naar De vilde gaae til Biskoppen derom, da det slutter med en Til-ladelse til ham at vise det til Flere.

Tilgiv nu, at jeg har skiendt paa Dem. Havde jeg havt Leilighed at komme til Dem, havde De faaet meget mere; thi jeg har ret holdt Huus med Dem i mit stille Sind, fordi De er alt for hurtig og expedit med Deres Tanker, Deres Følelser og — Deres Pen. Send snart et Par Ord til

Deres hengivne Ven
J. Paludan Müller.

Odense d. 28de Novemb. 1823.

S. T. Hr. Amtsprovst, Ridder, *Lütken.*

Tak for Deres sidste Brev, og fordi De saa venskabelig optog mine Skiender paa Dem. Jeg vidste det saa temmelig forud, at De ikke vilde misforstaae mig eller min Hensigt; ellers havde jeg nok heller ikke gjort det. Men De vilde uden Tvivl misforstaae Bispens, om De troede, at han ansaae hver Yttring i den bevidste Afhandling for et Evangelium. Et Ord til nøiere Eftertanke og Prøvelse for Præsterne, en Opvækkelse af nye Betragtninger og nye Synspunkter, — mere skulde dette Bilag til hans Circulaire vel ikke være eller ansees for. De veed, at han gjerne bilægger sine Meninger med Andres. Dette er altsaa intet usædvanligt af ham. Betragt Afhandlingen blot som — Tanker af en Anonym til nøiere Eftertanke. Under denne Synspunkt kan der dog ikke være nogen Betænkning ved at lade den gaae Amtet rundt; — uden Tillæg. Gavner den ikke, kan den dog vist heller ikke gjøre mindste Skade. Circulationen bliver det i al Fald Bispens egen Sag at forsvare. Mit Udtryk i Sidste om Prindsens Brev, at dette iblandt andet indeholdt en særdeles god Bedømmelse deraf, synes De at have forstaaet, som om Brevet indeholdt et ubetinget Bifald. Dette er dog ikke Tilfældet. Men Bedømmelsen er særdeles god, fordi den er billig, treffende, rigtig, retfærdig mod Manden og Hensigten. Den holder sig til Hovedsagen, og lader det Sande og Gode deri vederfares Ret. Men Brevet indeholder meget Andet om den indbyrdes Underviisning, og dens Indførelse, derfor var det især, jeg ønskede, at De kunde faae det at see. — De vilde gjerne vide Anledningen til Afhandlingen. Den første Anledning er mig ubekendt. Kun dette veed jeg, at det første Udkast til

den, hvilket blev mig meddeelt fra en anden Mand, var skrevet i Form af et Brev, og med saadanne Udtryk i Slutningen, at jeg formodede, den var bestemt for Abrahamson.³⁹ Jeg gav Vennen det Raad at fraraade F. Indsendelsen deraf til denne Mand. Hvad Tour Skriftet siden tog, veed jeg ikke. Kun gienkiendte jeg det, da det kom fra Bispén. — Da De ynder Bispens Landemods Act, sender jeg Dem her den modsatte Pol, 2 Hefter nemlig af Thistedes Prækenere.⁴⁰ Det vil interessere Dem, og mere Dem i disse lange Vinteraftener at blive nærmere bekendt med dette nye Kiøbenhavnske Phænomen. Det er skrækkeligt, at det hovedstadiske Publicum kan være færdig at trykke sig ihjel for at komme til at nyde slige miserable mystiske Retter. Efter 2 Maaneders Tausshed prægede Thisted nu atter igien for det forsamlede Folk i Søndags 8 Dage. Tør jeg udbede disse Hefter tilbage igien om en 8 Dages Tid, da jeg skal sende dem til Khavn, hvor de ere laante hos Fallesen.⁴¹ — Plums Landemodsact⁴² er vist nok nødvendig Modgift mod den Thistedske Aands Virkninger. Ikke desmindre

»Koldt er dit Lys, Polemik! som Solens i Vinterens Dage;
Ingen Blomst eller Frugt kalder af Hiertet du frem.«

Hvor gierne vilde jeg opbygges af min Biskop. Men han lever i en evig Kamp med Mysticismen. Læser jeg ham, saa stiller ikke det Himmelske og Hellige sig frem for mit Syn, men jeg seer kun ham og hans Modstandere: Vildfarelserne og de meneskelige Fordomme. Da han nu 10 og 20 Gange har sagt mig: hvad jeg ikke maae troe, ønskede jeg at han dog eengang vilde sige mig, hvad jeg maae troe, og det ret hierteligt og dybtgaaende, og uden at henvise mig til Wegscheiders Evangelium.⁴³

³⁹ *Joseph Nicolai Benjamin Abrahamson* (1789—1847), Officer, Frederik 6's højtbetroede Mand, Banebryder for den saakaldte indbyrdes Undervisningsmaade, der ved hans rastløse Virke vandt almindelig Udbredelse i Landets Almue- og Borgerskoler og Optagelse som Hovedfag paa Seminarierne. — jvf. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818—1898, Kbh. 1899, 16 flg.

⁴⁰ *Jørgen Overgaard Thisted* (1795—1855), personel Kapellan ved Trinitatis Kirke i København 1822—1824, udsendte »For Christne. Et Opbyggelsesskrift« (1.—6. Bd. Kbh. 1823—25), der først udkom maanedlig, fra 1824 ugentlig; det indeholdt bl. a. hans Prædikener fra Trinitatis Kirke.

⁴¹ *Lorents Nicolai Fallesen* (1757—1824), Sognepræst ved Trinitatis Kirke i København 1808—1824.

⁴² Der sigtes til »Efterretning om den udenlandske, især tyske, nyere theologiske og pastorale Literatur, meddeelt Fyens Stifts Geistlige ved Landemodet 1823, af Frederik Plum. 5. Fortsættelse. Odense 1823.« (161 S. + Register).

⁴³ *Julius August Ludwig Wegscheider* (1771—1849), en af de bekendteste tyske rationalistiske Teologer, Prof. theol. i Halle 1810—1849.

Efter det sidste Brev jeg havde fra Kiøbenhavn hedder det nu sammesteds, at Kocken skal fuldkommen retfærdiggjøre sig for den over ham satte Commission.⁴⁴ Dobbelt vilde jeg ønske det for vor geistlige Stands Skyld. — De har vel hørt, at Byfoged Thaulow^{44a} i Kierteminde er pludselig i disse Dage suspenderet, fordi han endnu ikke har opgiort sin Formands Schous confuse Regnskaber; Sagerne fra hans egen Embedstid skal være i Orden. Det gjør mig ondt for Manden. Hans Kone^{44b} skal tage sig det gyse- ligt nær og være syg derover. Man anstrænger sig her for at ud- finde, hvorfra vel dette pludselige Lynslag monne være kommet.

Hilsen og Venskab

J. Paludan Müller.

Ods. d. 3die Decbr. 1823.

S. T. Hr. Amtsprovst Lütken | i | Lumbye.

Ærede Ven! Længe har jeg ikke seet Dem; og længe foresat mig at besøge Dem. Det var og sikkert skeet i denne Juletid, dersom ikke Himlens altid aabne Sluser, og en Upasselighed, hvor- med jeg i en 14 Dages Tid er blevet en Deel plaget, især ved søvnløse Nætter, havde forhindret mig.

Nu saa modtag da disse Linier istedetfor mig selv med de oprigtigste Ønsker for Dem og Deres til det nye Aar, og med Tak for al beviist Venskab og Godhed i det fuldendte. De er nu min ældste Ven her i Provindsen, og den af alle, som har beviist mig den uforanderligste Deeltagelse baade i gode og onde Dage. Hvad tyve Aar har sammenbundet, tænker jeg, vil vel holde ud indtil Enden. Desværre begynder dette Aar ikke just med frydelige Ud- sigter for mig. Den ene Efterretning efter den anden modtager jeg fra Kiøbenhavn om min gode Son Carls farefulde Tilstand.⁴⁵

⁴⁴ *Albrecht Heinrich Matthias Kochen* (1776—1847) blev Sognepræst ved Sct. Petri tyske Kirke i København 1816. Han øvede en fortjenstfuld Indsats med Hensyn til Kirke- og Skolevæsen i den herboende tyske Menighed, men kom et Par Gange i Konflikt med Loven, den sidste Gang saa alvorligt, at han først blev suspenderet, tilsidst afskediget (omend efter særlig Anstrængelse) i Naade 1824. — jvf. Louis Bobé: *Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen*. Kopenh. 1925, 140—142.

^{44a} *Gilbert Lawri Thaulow*, født i Kristianssand 1775, exam. jur. fra Københavns Universitet 1804, Byfoged i Kerteminde 1821, Byfoged i Assens 1826, hvor han døde 1850. (Th. Thaulow: *Slægterne Thaulow*, udg. s. Mskr. f. Fam. Kbh. 1922, 80).

^{44b} 3: *Johanne Dorothea Thaulow*, født *Gram* (1781—1868), Datter af cand. theol., Forpagter paa Løvenborg, Niels Gram og Hustru Margrethe Hedvig, født Fogh; gift 1806 med G. L. Thaulow (smst.).

⁴⁵ cand. jur. *Carl Paludan-Müller*, født 27. Maj 1800, død ugift 15. Febr. 1825.

Han har nu været syg næsten to Maaneder, og det har i den senere Tid taget saa uheldig en Vending, at en Tæring eller Svindsot er meget at befrygte, om den ikke maaskee allerede er forhaanden, som han vel ikke selv endnu troer, men som dog efter Lægens Yttringer ikke er usandsynligt. Jeg kan ikke sige Dem, hvor urolig og bekymret jeg er for ham. Vel veed jeg, at han har en af de dueligste Læger i Khavn, Prof. Klingberg,⁴⁶ og den bedste Pleie i min Søsters⁴⁷ Huus, hvor han er flyttet hen. Men endnu hidtil har Lægekunsten intet formaaet over Sygdommen, og han skrev mig til nylig, at han selv følede, det endnu gik ned ad Bakke. — En stærk Forkiølelse, som han fik i Efteraaret, har lagt Grunden til denne Tilstand. Nødig — usigelig nødig — vilde jeg miste ham. Han har aldrig gjort mig andet end Ære og Glæde; og var just nu i Begreb med at gjøre det første Skridt paa Embedsbanen ved at blive Auditeur, — et Embede, han efter al Sandsynlighed havde faaet, men som nu ikke kan tøve efter ham. Jeg siger vel, — og siger af Hiertet: skee Guds Villie! Men jeg føler dog allerede, hvorledes det vil smerte mig, om jeg skal tabe ham. Nu — jeg bør endnu ikke gandske opgive Haabet, da hans Læge ikke — i det mindste ikke formeligen — har opgivet det, skiondt det hos mig hænger ved en saare løs Traad.

Nu lev vel med alle Deres. Hvorledes er det gaaet Dem og Deres Bolig under disse voldsomme Storme? Jeg har dog ikke spurgt noget Uheld fra Dem.

Stedse Deres
J. Paludan Müller.

Odense d. 1ste Janr. 1825.

S. T. Hr. Amtsprøbst, Ridder Lütken | i | Lumbye.

Ærede Ven! Det er vel ikke mueligt, at De kunde laane mig 200 rb. i Slutningen af næste Uge? De skal bestemt faae dem igien nu i førstkommende 11te December Termin, men jeg er kommen i en øieblikkelig Forlegenhed, og veed ikke sikkrere Udvei end at tye til Dem, da det er min ufravigelige Grundsætning ikke at røre de offentlige Penge, jeg har, til eget Brug, hvoraf jeg desuden nu kun har faa, og jeg saare nødig gaaer til Nogen her i Byen for ikke at vække Snak. Kan De tiene mig, saa giv mig snart et Par Ord derom.

Efter nyelige Efterretninger, jeg har havt fra Kiøbenhavn, kan

⁴⁶ *Henrik Mathias Vilhelm Klingberg* (1774—1835), Professor i Anatomi ved Kunstakademiet, Stabskirurg i Søværnet, Medlem af Sundhedskollegiet.

⁴⁷ *Nicoline Müller* (1776—1845), gift 1802 med sin Fætter, Konferensraad Troels Kongslew (1775—1844), cand. jur., Kancelli-Embedsmand.

jeg nu ikke længere tvivle om, at det jo dog virkelig er Sandhed, at Cancelliet har indstillet mig iblandt Flere til Ribe Biske-Embede. Efter Omstændighederne og de Mænd, jeg er paa Valg med, forekommer det mig ikke sandsynligt, at jeg skulde faae Embedet,⁴⁸ og det vilde ogsaa virkelig være mig langt kiere, om denne Indstilling banede mig Veien til en med mine Ønsker mere overensstemmende Fordeel eller Befordring, end om den skaffede mig det vacante Embede. Alligevel er dog mit Sind kommet i megen Bevægelse i disse Dage ved Tanken om den blotte Muelighed af, at det kunde blive mig. Siig mig et Ord, som kan indgyde mig Mod, saa gjør De en christelig og kierlig Gierning; thi jeg er omtrent i samme urolige Forfatning, som da jeg i Kierteminderne ventede paa Afgjørelsen af mit Kald til Odense, endskiøndt jeg ikke nu har den Rimelighed for at trække Lodden som dengang.

Deres hengivne

J. Paludan Müller.

Odense d. 14de October 1825.

S. T. Hr. Amtsprovst, Ridder, Lütken | i | Lumbye.

⁴⁸ Biskop *Jens Michael Hertz* (1766—1825) døde efter 6 Aars Virke i Ribe Stift 2. Juni 1825. Først 19. Oktober s. A. indstillede Danske Kancelli følgende 8 Bispemner til Kongens Udnævnelse:

1. Amtsprovst i Sorø Amt, *Peter Hans Mønster*, Sognepræst i Ringsted-Benløse. — 2. Amtsprovst *Nicolai Esmarch Øllgaard*, Sognepræst ved Trinitatis Kirke, København. — 3. Stiftsprovst i Fyns Stift, *Jens Paludan-Müller*, Sognepræst ved Sct. Knuds Kirke i Odense. — 4. *Wolf Frederik Engelbreth*, Sognepræst i Lyderslev-Frøslev paa Sjælland. — 5. Stiftsprovst i Ribe Stift, Dr. theol. *Conrad Daniel Koefoed*, Amtsprovst, Sognepræst ved Ribe Domkirke. — 6. Provst for Falsters Provsti, *Hans Resen Steenstrup*, Sognepræst i Karleby-Horreby-Nørre Ørslev paa Falster. — 7. Professor *Jens Hansen Smidth*, Sognepræst i Aastrup paa Falster. — 8. Dr. theol. & phil. *Magnus Sommer*, Sognepræst i Sorø.

Indstillingen af Jens Paludan-Müller havde følgende Ordlyd: »Denne udmærkede Mand har, efter i 5 Aar at have virket som Skolelærer, nu paa 27. Aar beklædt geistligt Embede med saa roesværdig Duelighed, at Biskop Plum allerede da han blev Stiftsprovst, forsikkrede, at der i hele Fyens Stift kun var een Stemme om, at han var den værdigste iblandt mange duelige Geistlige inden Stiftets Grændser; og at ingen ældre Embedsmand og ingen Amtsprovst vilde fortryde paa, at han ved Landemodet forundtes Forsædet, efter den almindelige Agtelse, hvoraf han alt dengang var i Besiddelse. Ogsaa har Stiftsprovst Paludan-Müller gjort sig fordeelagtig bekjendt som Prædikant og Videnskabsmand. Saavel i sin nuværende Embedsstilling, hvor han tillige er Medlem af Directionen for Almue-Skolevæsenet i Odense, som medens han var Sognepræst for Kjerterminde og Drigstrup Menigheder, har Hr. Paludan-Müller gjort sig meget fortjent af Skole- og Fattig-Væsenet, og han er, efter Cancelliets allerunderdanigste Formening, ligesaa værdig, som vel skikket til hæderligen at beklæde en Bispesol.«

Den 29. Oktober 1825 udnævnte Frederik 6. Stiftsprovst *Koefoed* til Biskop. — (D. C. 1. Dept. Forestill. 1825/Nr. 124).

Nævnte Koefoed blev født 1763, Stiftsprovst i Ribe 1805, Biskop 20

Min trofaste Ven! Jeg vidste nok, at jeg ikke forgieves tog min Tilflugt til Dem i min Pengeforlegenhed, naar det nogenlunde var Dem mueligt at hielpe paa mig. Derfor kom jeg ogsaa til Dem med fuld Tillid. Jeg vilde selv have været til Dem i disse Dage for at takke Dem og for at afhente Pengene, samtale om meget o. s. v., men Skole-Examina og Prædiken har gjort det umueligt. Endnu i de første Dage i næste Uge er jeg bundet til Skolerne; og da jeg ikke kan tøve længere efter Pengene, haaber jeg, De godhedsfuld tillader, at jeg sender min Wilhelm⁴⁹ efter dem. Jeg har medgivet ham mit Beviis med Instrux at aflevere det til Dem, om han er saa heldig at treffe Dem hiemme. Hvad jeg skrev om min Grundsætning ved offentl. Penges Bevaring havde ene og alene Hensyn til mig selv og til eget private Brug af slige Penge; thi mere end engang har jeg uden Betænkning tient paalidelige Venner paa en kort Tid, naar Casen har været godt forsynet. Men til eget Brug har jeg gjort mig det til en Lov intet at laane af min offentl. Casse, fordi jeg er en fattig Mand, som ofte kan komme i denne Fristelse, og som derfor bør undvige denne ved en fast Grundsætning. Den, som ofte kan føle Trang, og tidt være i Forlegenhed, bør til sit eget Bedste gjøre det vanskeligt, og ikke let for sig at laane. Thi det nøder til Huusholdriskhed, og vi ere alle Mennesker — og man kan behøve slige Tvangsmidler paa sig selv, naar man føler sin Skrøbelighed. Dog, herom en nærmere Forklaring, som jeg haaber snart, naar vi sees igen.

At jeg meldte Dem Efterretningen, jeg havde faaet om Indstillingen til Ribe, var paa Ære og Samvittighed ikke fordi jeg derom har noget Ønske eller noget Haab. Men jeg har altid følt Trang til at meddele Dem alt hvad vigtigt, der mødte mig paa Livsbanen, og at samtale med Dem derom, hvorved jeg immer hidtil har befundet mig vel, da Deres Ord stedse have virket godt paa mig enten til min Veiledning eller Beroligelse. At jeg ikke før har talt om denne Sag, var fordi jeg virkelig ikke vidste andet eller mere derom, end Rygtet sagde; og om Rygter syntes mig ikke, det var værdt at tale. Rolig betragtet anseer jeg det ikke sandsynligt, at jeg skulde fortrænge Koefod,⁵⁰ og endnu langt mindre Mynster.⁵¹ Endnu en 3die skal være paa Valget. At jeg af mange Aarsager sætter Priis paa at være med paa Indstillingen,

Aar efter og døde efter 6 Aars Forløb.

⁴⁹ *Wilhelm Paludan-Müller* (1807—1861), senere Adjunkt i Aarhus, Sognepræst i Beder-Malling, Aarhus Stift.

⁵⁰ Se nærv. Bidr. S. 211, Note 48.

⁵¹ 5: den senere Sjællands Biskop *Jacob Peter Mynster* (1775—1854), dengang residerende Kapellan ved Vor Frue Kirke i København, var ikke blandt de i alt 8 indstillede Bispeemner (jvf. smst.).

er naturligt. Det vilde være underligt, om jeg ikke gjorde det. Men jeg finder det sandelig — alle Omstændigheder vel overveiede — saare uvist og problematisk, om det er mig gavnligt, at komme til Ribe. Ikke af andre ærgjerrige Hensigter; thi — Gud veed det — tillades det mig at vælge, hvor jeg vilde ende mine Dage, da blev det i en stille Krog paa Landet, og ikke i Høiheden. Men jeg er Familiefader, og vi føres af høiere Magter.

Uagtet den liden Sandsynlighed, jeg har for at vorde den Udvalgte, er dog min Sindsroe rystet, siden jeg fik hiin Efterretning; thi en Mængde Betragtninger, jeg hidtil skiød fra mig, storme ind paa mig; og den svævende Forfatning, hvori min og Mines Skiebne synes at være kommet, er for en svag Hypochondrist en qvælende Tilstand, da han jo immer efter sin Natur er mere tilbøielig til at frygte det værste end haabe det bedste.

Hvor inderligt har jeg ikke ønsket, at De havde havt Ærende til Odense i disse Dage!

Deres hengivne
J. Paludan Müller.

Odense d. 22de Octobr. 1825.

S. T. Hr. Amtsprovst, Ridder, Lütken | i | Lumbye.

Ret af gandske Hierte ønsker jeg Dem til Lykke med Deres Søns Ansættelse.⁵² Jeg veed af Erfaring, hvor inderlig en saadan Glæde giennemtrænger Faderhietet; og kan derfor ret deeltage deri. Bring Deres Kone og Søn mine Lykønskninger. Nu bør De dog i det mindste een Gang aarlig over Beltet, da De har saa mange Kiære i Sielland. Alderen stunder til, og hvor skønne og sande ere ikke Plinii Ord: *prima Vitæ tempora, et media Patriæ; extrema Nobis*. Hvo der har givet media Patriæ saa fuldelig som De, kunde vel fortjene at beholde extrema sibi et suis; og om ikke gandske, saa dog i det mindste saa meget, som Stilling og Forsyn vil tilstæde. Naar De da aarlig besøger og besøges, vil denne Børnenes Boesættelse paa en anden Øe ikke lægge synderlig Hindring i Veien for at nyde Glæden af Deres Omgang lige til det Sidste.

⁵² Johs. Chr. Lütken (1791—1856) blev Student 1811, stud. theol., drev blandede, især filosofiske Studier, underviste og deltog ivrigt i Studenterlivet, bl. a. 1818 som en af »Tylvten«, der udfordrede Jens Baggesen. Han blev 23. Juli 1822 Adjunkt ved det genoprettede Sorø Akademis Skole og 15. April 1826 Lektor i Filosofi sammesteds, hvor han virkede indtil Akademiets Nedlæggelse 1849. Efter sin Afsked udfoldede han en livlig Virksomhed som politisk Forfatter. (jvf. Emil Elberlings Artikel om J. C. L., Brickas Lexikon 10, 552 flg. — nærv. Bidr. S. 190, Note 4).

Deres Ønske for vor nye Bestalter Philosophs Philosophie istemmer jeg af gandske Hierte. Af hans klare Hoved tør man vel haabe ham bevaret for de Hegelske og Schellingske Taager, hvori man siger, at hans Collega Hiort⁵³ findes, indsvøbt at vandre sig selv til meget Behag. Hvad han skal foredrage bliver vel fornemmelig Psychologie og Logik, og i begge disse Videnskaber kan man dog endnu blive paa Erfarings sikre Fodefæste, naar man vil.

Angaaende Storchs Caution har jeg talt med Biskoppen. Den ligger hos ham i sikker Forvaring og er tinglæst.

Lev nu vel. Hils alle fra

Deres hengivne
J. Paludan Müller.

Odense d. 25de April 1826.

S. T. Hr. Amtsprovst Lütken R. a. D. | i | Lumbye.

Hiertelig Tak for Deres Brev. Sagen om Andresens Debet til Enkekassen blev afgjort ved sidste Møde i Overenstemmelse med en af ham indgivet Proposition, og han fik Henstand mod Caution af en Bager i Odense.

Jeg er bleven usigelig nysgjerrig efter at høre mere om Deres Strid med Førstendømmer og Vælde; især om De benyttede tela og arma mod Ville,^{53a} som vi ikke har seet det Mindste til her i Byen. Kommer De ikke snart hertil, maae jeg see til at komme til Dem. Men jeg er saa belemret med Embeds-Correspondence, som tiltager med hvert Halvaar, og hvoraf jeg har faaet et nyt

⁵³ *Peder Hjort* (1793—1871), den kendte filosofiske, litterærhistoriske, sproglige og publicistiske Kritiker og Forfatter, Lektor i Tysk ved Sorø Akademi 1822—1849.

^{53a} 3: Skolemanden *Hans Jørgen Wille* (1787—1854), Student 1804, studerede først Teologi, senere Filologi, men fik aldrig nogen Embedseksamen. Løjtnant i Hæren 1808—10, Lærer ved københavnske Privatskoler og de Massmannske Søndagsskoler; Medstifter af »Pædagogisk Selskab« 1820, Lærer ved Garnisonens Kasernes skoler 1820—54. Førstelærer ved Normalskolen for den indbyrdes Undervisningsmetode 1823. Efter kongelig Befaling besøgte han 1825 de fire Skolelærerseminarier i Sjælland, Fyn og Laaland for at bidrage til Fremme af den indbyrdes Undervisningsmetode. Efter kongelig Befaling berejste han fra August 1828 til Juli 1830 hele Danmark med Undtagelse af Sorø Amt og de Provstier, hvori der fandtes Seminarier, for i hvert Provsti at ordne een Skole til Mønsterskole for den indbyrdes Undervisning og tillige virke for Gymnastikundervisningen i Skolerne, i hvilket Øjemed han ogsaa blev Medhjælper hos Gymnastikdirektøren 1830. Han har baade som Skolemand og som Forfatter til teoretiske pædagogiske Skrifter og praktiske Lærebøger gjort en betydelig Indsats for den indbyrdes Undervisningsmetodes Gennemførelse og senere for dens Reformering. (Bricka 18, 605 (Joakim Larsens Artikel om H. J. Wille)).

Læs over mig ved den nye Indretning med Hospitalsdirectionen, at jeg neppe kan faae den fornødne Tid til mine geistlige Ting, om jeg vil holde mig Papirerne nogenlunde fra Livet. Angaaende arma og tela har Eberling vel i sig selv Ret i Følge det, som herom findes i Fabri Thesaurus, som han maaskee kan have Ret i mere; men i alt har han dog ikke Ret, og det er saare ubehageligt at see en Ung saaledes at medhandle eller rettere mishandle en Gammel, som Eberl. har gjort ved Bloch.⁵⁴

Men iblandt Philologerne har dette da aldrig været sieldent, da de fra ældre Tider af have havt et Slags Privilegium paa at være grove og uartige mod hinanden. Puristeriet tager Overhaand iblandt Grammatikerne, og der bliver nu Ultraer blandt dem, som blandt alle andre Partier. De har vel seet Jens Møllers Bedømmelse af vore theologiske Ultraer i 15de Bind af Bibliotheket.⁵⁵ Jeg synes det er godt og interessant skrevet. Som han overalt skriver interessant, naar han taler om Mennesker og Personer. Han er født til Biographskriver. Kun Skade, at det mere og mere bliver en Manie hos ham at dømme om Folks Troe. Om Personerne ere orthodoxe eller ei, derom dreier Talen sig fornemmelig. Skulde man ikke næsten troe, at den egne Personlighed maatte være Centrummet i den Skribents Tankegang, som immer og altid kommer tilbage til det Personlige hos Andre, fra hvilken-somhelst Ende han endog begynder Afhandlingen? Men med alt dette finder jeg dog, at han er meget billig og human i sin Dom. Har De seet Amtspr: Mønsters Forsvar for den indb. Underv. mod Grev Holsteins Anke?⁵⁶ Han er meget varm, og har betyde-

⁵⁴ Rektor ved Roskilde Katedralskole, *Søren Nicolaus Johan Bloch* (1772—1862) indviklede sig 1829 i Strid med den senere Rektor for Slagelse lærde Skole, Filologen *Carl Wilh. Elberling* og iøvrigt ogsaa med *Johan Nicolai Madvig*, der begge havde recenseret hans Udgave af et Udvalg af Ciceros Taler (1828).

⁵⁵ Der sigtes til Kirkehistorikeren, Prof. theol. *Jens Møllers* Artikel, »Om Ubilligheden i de tvende theologiske Partiers Domme, oplyst af tvende anonyme, i Tydskland trykte Journal-Artikler, vedkommende den danske Kirke og den dansk-theologiske Literatur« (trykt i *Nyt theologisk Bibliothek*, udg. af Jens Møller, 15. Bd. Kbh. 1829, 182—302), en refererende-korrigerende Fremstilling af Ekkoet af den saakaldte »Kirkekamp« (mellem Præsten N. F. S. Grundtvig og Prof. theol. H. N. Clausen) i tyske Tidsskrifter.

⁵⁶ Amtsprøbst, Sognepræst i Ringsted-Benløse, *Peter Hans Mønster*, senere Biskop over Aarhus Stift, var begejstret Forsvarer af den indbyrdes Undervisning; sammen med dennes Banebryder herhjemme, Officeren J. N. B. Abrahamson udgav han iøvrigt »Om den indbyrdes Undervisnings Væsen og Værd«. 1.—3. Del. Kbh. 1821—28. — I Anledning af Lensgreve *Frederik Adolf Holstein* til Holsteinborgs Skrift, »Bidrag til Danmarks Krønike for Aaret 1828« (Slagelse 1829) skrev Mønster saa mod denne: »Skulde der virkelig hos os være gjort for Meget for den indbyrdes Undervisning....?« (Kbh. 1829). Holstein udsendte saa »Svar til... P. H. Mønster....« (Slagelse 1829). — jvf. iøvrigt Joakim Larsen: Bidr. t. d. dske Folkeskoles Hist. 1818—1898, 17, 20.

lig lettet sig Møien med Svaret, ved paa Disputanters sædvanlige Maneer at forrykke statum controversiæ. Mig faldt Seneca's Ord ind: nectimus nodas, et ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissolvimus. Han har spurgt: er der givet for meget i Danmark for den indb. Underv.? Men jeg skønner ikke, at det egentlig var dette: »for meget«, Holstein ankede paa, eller tilkiendegav, at han formeente.

Hilsen og Venskab
J. Paludan Müller.

Odense d. 5te Octbr. 1829.

S. T. Hr. Amtsprovst Ridder Lütken | i | Lumbye.

Ærede Ven! Med ret mange Taksigelser følger Indlagte tilbage. Jeg har læst det med stor Interesse og Fornøjelse. De har gjort Deres Sager fortreffligt; thi naturligviis skriver jeg ogsaa paa Deres Regning, hvad H. har gjort og skrevet. Bedre troer jeg ikke, den Sag kunde være behandlet. Hvad vil man nu gjøre? Men Cancelliets Skrivelse synes ogsaa at vise, at man just ikke af indvortes Iver har indladt sig i dette. Erklæringen om Kirkerne gaaer udenom som Katten om den varme Grød. Men Manden er jo aldrig for at indlade sig ret dybt uden i Citater, og her har han jo ogsaa citeret — Grevinde Gyldensteen. Jeg troer iøvrigt, at han i Hiertet holder med Dem, kun vil han ikke brænde sine Fingre. Mange leilighedsvis og ufrivillige Ytringer have overbevist mig om, at han virkelig skatter og paaskønner, hvad De har virket og udrettet for dette som for mere.

Til Giengjæld for Deres Godhed mod mig sendes vedlagt Fabers i Gaar udkomne Piece mod Wedel-Simonsens topographiske Project.⁵⁷ Jeg haaber De vil fornøie Dem ret kosteligen over den.

⁵⁷ I Aaret 1829 forelæste Historikeren, dengang Arvingen til den fynske Herregaard Elvedgaard, *Lauritz Schebye Vedel Simonsen* (1780—1858) i »Fyens Stifts litteraire Selskab« sin Afhandling om »Nytten og Nødvendigheden samt den hensigtsmæssigste Indretning af historiske Topographier«. Afhandlingen blev samme Aar trykt i Odense og udspreddt i 600 Exemplarer; den udviklede ham i Polemik med den senere Fyns Biskop, daværende Sognepræst til Middelfart og Kauslunde, *Nicolai Faber*, der udgav en Pjece, »Betragtninger i Anledning af Prof. og Dr. Vedel-Simonsens Forslag til historiske Topographiers Udarbeidelse« (Odense 1829); begge vexlede endnu nogle Repliker i »Fyens Stifts Avis« (1829), der blev refereret i »Kjøbenhavns-Posten« samme Aar. Vedel Simonsens Afhandling satte Liv og Fart i fynsk topografisk Forskning, der siden 1829 stod som et vigtigt Formaal for det fynske litterære Selskabs mangeartede og betydningsfulde Virksomhed. (jvf. C. T. Engelstoft: Udsigt over Fyens Stifts litteraire Selskabs Virksomhed, Saml. til Fyens Historie og Topographie, 3. Bd. Odense 1865, 252). — Vedel-Simonsen fortæller om sin litterære Fejde med Faber i et Brev, dateret

Mig har den moret uendelig. Han har skilt sig fortreffigen ved den Sag; og kan nok gøre Regning paa Applaus fra alle Landets Præster. Mange gode Sandheder ere sagte, — og adskillige Sidehug vel og under Fægtningen givet. Saa meget mere fornøiede Piecen mig, som jeg just ved vor gode Bisps Mellemkomst og underlige Fremgangsmaade var for noget siden bleven indviklet i en Strid med Wedel Simonsen om hans Project; og derved havt Leilighed til skriftlig i en Erklæring, som Bispen begierede af mig over et nyt Forslag af W-S til Prindsen⁵⁸ om at udvirke kongelig Sanction paa det topographiske Selskab, at yttre — korteligen — adskillige af de Indvendinger, som Faber her har drøftet vidtløftigere. W-S. kom siden til mig, og bad mig, at jeg dog ikke maatte modsætte mig denne gode Sag. Med megen Svada udviklede han, at hans Forslag dog var en uskyldig Sag. Jeg lovede ham at forholde mig roelig; men maaskee troer han nu dog, at jeg og Faber ere eet. At jeg har faaet hans Misfornøielse, kan jeg takke min gode Biskop for, som sendte mit Brev til ham, derpaa til Prindsen. W-S. gav en Contra-Erklæring — sendte den aaben til Biskoppen, skøndt den var stilet og skrevet aldeles til mig og havde min Adresse paa Foden. Skulde jeg ikke nu havt, hvad mig tilhørte? Men nei! jeg fik en Copie af Brevet skreven paa Bispecontoi-ret, Originalen skulde følge min Erklæring over Sagen. Nu knurrede jeg, og fik da strax, hvad mig lovligent tilhørte. Copien gik saa derimod til Prindsen. Det maatte den gierne; thi jeg havde ikke i min Betænkning sagt andet end hvad hele Verden maatte vide, og det W-S. havde giensvaret var i Grunden Snak. — Nu lev vel.

Deres hengivne
J. Paludan Müller.

Odense d. 14de Octbr. 1829.

S. T. Hr. Amtsprovst Ridder Lütken | i | Lumbye.

Ærede Ven! Da jeg har faaet mine Jule- og Nytaars-Prækener fra Haanden, griber jeg Pennen for at takke Dem ret hiertelig for Deres Brev og for Deres Venskab i det henrundne Aar. Til det nye ønsker jeg Dem og Deres Hilsen og alt, hvad der kan gøre Dem Livet behageligt. Skulde jeg indbefatte dette i et Ord, vilde jeg nævne: Fred. — Jeg veed vel, og seer af Deres Brev,

Elvedgaard den 17. Novbr. 1829, til Ungdomsvennen, Historikeren *Eric Chr. Werlauff*, Vedel Simonsens og Werlauffs Brevvexling, G. L. Wad: *Fra Fyens Fortid*. 1. Bd., Kbh. 1916, 239—240; jvf. 235, 237 angaaende det fynske topografiske Selskab.

⁵⁸ 5: *Prins Christian Frederik*, Fyns Guvernør.

at De ikke agter en lille Strid som et Onde, men snarere som en Stimulus for Livet. Jeg kunde misunde Dem denne lette Tagen af Livets Qvider. For mig er Fred et ubetaleligt Gode, — formodentlig fordi en Ufred med Andre immer bringer mig i Ufred med mig selv. Det er altsaa ingen Dyd, men en Egenkierlighed, et Cujonerie; og jeg gjør mig ikke til af denne Egenskab. Men jeg slutter dog aldrig Velsignelsen paa Prækestolen med Ordet Fred, uden dybt at føle dets hele Betydning. Men det er da ogsaa den Fred, jeg ønsker mig og alle. Og dens uskatteerlige Værd erkiende vi jo begge. Det henrundne Aar bragte mig adskillige Prøvelser. Jeg træder ind i det nye med fast Haab om, at det vil blive bedre. Men immer kan jeg dog nævne Fred som mit Hoved-Ønske. Siig ikke, at det kun er en negativ Lyksalighed. Lad saa være; har vi denne, som vi dog visselig ikke altid kan skaffe os selv, da den beroer paa tusinde Ting, som vi ikke have i vor Magt, er det ikke da for det meste vor egen Skyld, naar de positive Goder, og den reelle Nydelse af Livet mangler os? Naar vi ere fri for indvortes og udvortes Plager, bestaaer for Resten den hele Lyksaligheds Kunst i Virksomhed og en levende Brug af Evner og Kræfter. At nyde Fred og at vegetere er to aldeles forskellige Ting, og jeg beklager hiertelig hver den, der med Hænderne i Skiødet venter efter Fornøielsernes Indstrømmen. Dog nok om dette.

Om Enkekassens Sager har jeg intet hørt, siden de gik fra Dem; men jeg haver ogsaa kun lidet talt med Biskoppen i denne Tid. Endnu er der ikke kommet Svar fra Cancelliet, om vi skal udsætte vore Penge i Sølv eller Sedler. Mueligen ligger Svaret paa Sprogøe. Da Biskoppen overdrog mig at give Storch midlertidig Ordre efter mit Tykke i Terminen, lod jeg ham sammenkrabe alt det rede Sølv, han kunde, en 800 r. omtrent, og supplerede da Resten med Sedler, circa 500 r. Men endnu er Hvalsoe i Middelfart tilbage at tilfredsstille. Jeg veed, at De har fegtet for Sølvets i Deres Erklæring, og jeg ønsker Dem Seirren.

Nu lev vel, og bring Deres Hustrue en venlig Lykønskning til det nye Aar fra Deres

hengivne

J. Paludan Müller.

Ods. d. 2den Januar 1830.

Høiædle Høiærværdige | Hr. Amtsprovst, Ridder Lütken | i ' Lumbye.

Neppe behøver jeg at forsikkre Dem, ærede Ven! at Deres Brev skienkede mig en hiertelig Glæde. Enhver levende Erindring om det kiere Fyen er mig kier, i hvorvel jeg ikke kan kaste et Blik

tilbage paa mit Liv der uden ogsaa at mindes mange Sorger og Besværligheder. Men blandt de Forbindelser, der har skienket mig vedvarende Opmuntringer, Veiledning og Styrkelse til Embedsvirksomhed, veed jeg ingen fortrinligere at nævne end den mangeaarige, hvori jeg har staaet med Dem, min trofaste Ven! og hvori vi have deelt saa mange Arbejder med hinanden. — For Meddelelsen ved Klokkeren af Deres Notitser om indbyrdes Underviisning er jeg Dem megen Tak skyldig. Jeg har allerede 2 Gange studeret dem igiennem, og vil gjøre det oftere, da de ere en god Ledetraad igiennem Bestemmelserne. — Det Aar, som nu snart er henrunden siden min Ankomst hertil,⁵⁹ har været besværligt. Jeg havde vel forud hørt en Deel om det Byrdefulde ved dette Bispe-Embede, men ved et Blik paa den Odense Biskops Roelighed og meget litteraire Otium var jeg dog kommet til den Formening, at noget lignende Ønskeligt ventede mig her, om ikke strax saa dog i Tiden. Men Udsigten dertil vil virkelig endnu ikke aabne sig med mindste Glimt. Jeg har i denne Sommer reist meget i Stiftet, og foruden Visitats i 5 Herreder været i alle 8 Kiøbstæders Skoler, ved Examen paa Seminariet, og desuden paa Støvringgaards Kloster for at lære den Stiftelse nærmere at kiende, hvis Meddirecteur jeg er vorden. Ingen af alle vore offentlige Indretninger her bebyrder og fortrædiger mig dog mere end den saakaldede Hørningske Stiftelse, et betydeligt Hospital, for hvilket jeg er ene Directeur, Regnskabsfører og Casserer, og hvis Sager ere geraadede meget i Forfald. Ved mine Reiser i forskellige Egne af Stiftet, og ved det nærmere Bekiendtskab jeg derved har gjort med Provindsens særegne Beskaffenhed, har jeg allerede overbeviist mig om, at Landets physiske Beskaffenhed, Landfolkets Leveviis, og mange locale Omstændigheder er her saa forskielligt i de forskiellige Egne, og i meget saa forskielligt fra Fyen, at meget, som i Skolevæsenet lod sig uden stor Vanskelighed udføre paa hiin Side lille Belt, her møder uoverstigelige Hindringer, og at meget, som i den ene Deel af Stiftet let lader sig gjøre, gaaer langsomt eller slet ikke i den anden. —

Skal jeg dømme efter Udfaldet af mine Catechisationer ved Visitatserne i Kirkerne, er Landalmuens confirmerede Ungdom her ligesaa vel oplyst i alle Maader som i nogen anden Provinds; og hvad her kan findes brøstfældigt, findes vel og saaledes paa andre Steder. Det var mig just ikke behageligt, at min forrige Biskop i Spidsen af sine Landemods-Efterretninger i Aar kastede en stor Steen efter mig, saasnart jeg var ude af Stiftet ved at oprippe

⁵⁹ Den 21. August 1830 var Stiftsprovst *J. Pal.-Müller* blevet udnævnt til Biskop over Aarhus Stift.

Sagen om Skriftepengene.⁶⁰ Man maae forundre sig over, at han saa gandske har glemt de Skriftepenge, han selv rimeligviis uden Samvittighedsnag har taget i Korsør, Slagelse og Kiøbenhavn.⁶¹ Jeg gad vidst, hvorledes Faber⁶² staaer sig med ham, og om Venskabet bliver bestandigt indtil Enden. — Tak for Deres venskabelige Yttring om min Julie. Ja! jeg er beroeliget ved at have hende her under min faderlige Varetægt. I øvrigt kan hendes Stilling og den Plumske Families Forhold imod hende ikke andet end smerte mig. Hvad vil ikke nu blive sagt om hende for at vælte Skylden paa hende?⁶³ — I denne Sorg har jeg havt den Glæde, at min Jens⁶⁴ har staaet sig godt til sin Examen. Min Wilhelm⁶⁵ har jeg i denne Vinter hiemme hos mig, hvor jeg troer, at hans Theologie for et halvt Aars Tid bedre fremmes end i Kiøbenhavn; og hvor Udgifterne blive noget mindre. —

Efterretningerne om Deres Børn og Familie have glædet mig meget. Bloms Skrift^{65a} har jeg endnu ikke kunnet faae fat paa,

⁶⁰ Efterretninger om den udenlandske nyere theologiske og pastorale Literatur, meddeelte Fyens Stifts Geistlige ved Landemodet 1831 af ... Fr. Plum ... 13. Forts. ell. 14. Hft. Odense 1831, 5 flg. («en Anstødssteen» er »Skriftepengene ...«).

⁶¹ Fr. Plum havde været Sognepræst i Korsør-Taarnborg fra 1791, i Slagelse siden 1796 og Stiftsprovst i København fra 1803, inden han 1811 blev Fyens Biskop.

⁶² Nicolai Faber (1789—1848), Stiftsprovst i Odense 1830, Biskop over Fyens Stift 1834.

⁶³ Anne Julie Paludan-Müller (1802—1861) blev 1826 gift med en Søn af Biskop Fr. Plum, Søren Munk Plum (1794—1875), først Skibskaptajn, senere Gaardejer i Salling, død i København. Ægtefællerne blev separeret 1832 og skilt 1835; Aaret efter ægtede hun Agent, Købmand i Horsens, Carl Vilh. Høyer (1803—1878). — Stamtavle over Slægten Paludan-Müller S. 6. — Gerh. L. Grove: Slægten Plum. Kbh. 1903, S. 74.

⁶⁴ Jens Paludan-Müller (1813—1899) blev Student fra Odense Katedral-skole 1831.

⁶⁵ Wilhelm Paludan-Müller (1807—1861) blev Student fra samme Skole 1827 og cand. theol. 1834.

^{65a} Amtsprøbst P. W. Lützens Svigersøn, Officeren Hans Jørgen Blom (se nærv. Bidr. S. 195, Note 13), der betragtedes som en af Hærens dygtigste Officerer, gjorde sig ogsaa meget fortjent som Forfatter til militærvidenskabelige og krigshistoriske Arbejder. Størst Betydning i saa Henseende fik han, naar han med varm Overbevisning og stor Indsigt og Selvstændighed behandlede Landets Forsvarsvæsen i Pjecer og Artikler. Hans Arbejder paa dette Felt bidrog i høj Grad til at vække og øge Interessen for Forsvarets Ordning. Saaledes udgav han som Stabskaptajn Pjecen »Land- og Søemagt, med nærmest Hensyn paa Danmark« (Kbh. 1831, 24 Sider), hvori han bebrejdede sine Landsmænd den herskende Ligegyldighed for Landhæren og hævdede, at den bedste Betyggelse for Rigets Uafhængighed fortrinsviis maatte søges i et kraftigt Forsvar til Lands. Denne mod den gængse Opfattelse stridende Betragtning vakte megen Opsigt og gavnlig Drøftelse blandt Hærens og Flaadens Officerer. Han blev samme Aar imødegaaet i Pjecer af de kendte Søofficerer, Kaptajnerne J. C. de Falsen, H. G. Garde

men hørt det meget omtale. Min venligste Hilsen til Deres Hustru; til Deres Datter Marie og hendes Mand.⁶⁶ Gud give Dem vedvarende Sundhed og Kraft. Lev vel. Tænk stedse med Ven-
skab paa Deres

hengivne

J. Paludan Müller.

Aarhuus Bispegaard d. 11te Novb. 1831.

Høiædle Høiærværdige | Hr. Amtsprovst, Ridder, Lütken | i |
Lumbye | pr. Odense.

Ærede Ven! Synet af Deres Navn paa en Attest, som nyelig blev leveret mig med en Ansøgning fra Seminarist Christensen i Næsbyehovedbrobye af 27e f. M., glædede mig meget, og den Anmodning, De havde skrevet i Attesten om, at jeg for Deres Skyld vilde forhielpe denne meget gode Lærer til fast Virkekreds, bragte mig mange kiere Erindringer tilbage, og var ikke et Ord, som faldt i ufrugtbar Grund hos mig. Derfor griber jeg og Pennen for at sige Dem, hvorledes den Sag, som foranledigede Deres Ord, egentlig staaer, og for at bede Dem, ikke at troe, at jeg vil glemme Deres Anmodning, om den end ikke skulde kunne opfyldes ved den omhandlede Leilighed. I hvorvel jeg anseer mig forpligtet til fortrinlig at tage Hensyn paa Seminarister og Skolelærere her i Stiftet, naar Leilighed gives mig til at befordre nogen, saa troer jeg dog med god Samvittighed at kunne opfylde en Begiering fra en gammel Ven.

Kirkesanger Guldbek i Funder, Hids Herred, har været hos mig et Par gange forhen, og just ikke anbefalet sig ved hvad han har fortalt mig om sin tidligere Skiebne i Fyen, og sin nuhavende Lede til sit Embede og Opholdsted i Funder. Men da jeg har al Grund til at troe, at hans Sognepræst og Menigheden ligesaa gjerne ville være ham qvit, som han vil fra dem, saa vil jeg aldeles ikke hindre ham i at frasige sig Embedet. Kun kan og bør jeg ikke indlade mig paa hans Begiering om, at han maae afstaae sit Embede for en Pengesum til Christensen; eller med andre Ord, at jeg vil give ham Løfte om at kalde Christensen, naar han bliver enig med ham om Handelen. Jeg finder, at det

og anonymt af H. B. Dahlerup samt af Kaptajnløjtnant C. C. Zahrtmann. Blom replicerede i »Land- og Søemagt, med nærmest Hensyn paa Danmark. Nr. 2.« (Kbh. 1832, 67 Sider). — jvf. Bricka 2; 418—420 (S. A. Sørensens Artikel om H. J. Blom). — Dansk biogr. Haandleksikon 1, 173—174 (K. C. Rockstrohs Artikel om samme).

⁶⁶ Maria Margrethe Lütken (f. 1795), gift 1829 med Kasserer ved Odense Fattigvæsen, Hans Müller.

er temmelig impertinent af Guldbek at anmode mig om, at jeg vil overlade ham min Kaldsret som en Handelsvare; og jeg svarede ham derfor reent ud, at jeg ikke indlod mig i denne Sag, men om han var kied af sit Embede, maatte han paa lovlige Maade indgaae til Skoledirectionen med Ansøgning om Afsked, og naar denne da blev ham bevilget, skulde jeg nok vide at besætte Embedet med en duelig Person efter mit eget Valg. —

Saaledes staaer Sagen. Ifald altsaa Christensen skulde melde Dem, ærede Ven! at han havde faaet Afslag paa sin Ansøgning, skøndt han herom ikke kan vide andet end hvad Guldbek har berettet ham, haaber jeg, De efter det Foranførte ikke vil betragte det som Ligegyldighed mod Deres Anbefaling. Om det endog lod sig gjøre, at Christensen udacorderede Guldbek af Embedet, troer jeg dog, at han burde tage vel i Betænkning at gjøre det, da han uden Tvivl vilde komme til at fortryde, at han havde opoffret sine Penge derpaa, og det desuden vist er en urigtig Vei til et Skole-Embede at købe sig ind i det.

Vi leve her, Gud skee Lov vel, og glæde os ved at høre at det ogsaa staaer sig vel hos vore fyenske Venner, hvorom min gode Lütken i Odense⁸⁷ imellem giver mig Efterretning. Min venlige Hilsen bedes givet Deres Hustrue. Tænk i blandt med vedvarende Venskab paa mig som ofte tænker med Glæde paa vor mangeaarige Embedsforbindelse og Omgang. Lev stedse vel. Det ønsker af gandske Hierte

Deres hengivne Ven
J. Paludan Müller.

Aarhuus Bispegaard d. 22e Marts 1833.

Høiædle Høiærværdige | Hr. Amtsprovst Ridder Lütken | i |
Lumbye | pr. Odense.

At det glædede mig ret hierteligt, kiere gamle Ven! at modtage Deres Brev af 23e f. M. og deraf at see, at De befandt Dem vel og tilfreds, behøver jeg vist ikke at forsikre Dem. — Hvad Kirkesanger og Skolelærer Christensen i Giød vad angaaer, da veed jeg ikke rettere end, at han endnu er et dannet og civiliseret Menneske, som da De kiendte ham i Fyen. I det mindste er det kun faa Dage siden, at En af mine Bekiendtere, som tilfældigviis havde seet Christensen, gjorde den Bemærkning om ham, at han var et dannet Menneske. I Sommeren 1838 visiterede jeg i Giød vad,

⁸⁷ Klokker i Odense, *Otto Diderik Lütken* (1782—1841), en Søn af Amtsforvalter i Ringkøbing, *Thomas Caspar Lütken* og saaledes en Brodersøn af Amtsprovst *Pet. Wilh. Lütken*.

hvor Christensen da var Kirkes. og Skolelærer; og ved at eftersee min Visitatsprotocol i Anledning af Deres Spørgsmaal finder jeg antegnet: »Christensen catechiserer godt, og er en duelig Mand med et dannet Væsen, er en Præstesøn fra Fyen«. — Af de to Skoler i Giødvad Pastorat var Christensens unægtelig den bedste, og stod i Henseende til Børnenes Fremgang en Grad over Middeltrinnet; men kunde og burde dog have været endnu bedre, da der kun var 26 Børn i anden og 24 Børn i første Classe. — Hvorledes Skolens og Christensens Forfatning er for Øieblikket, veed jeg ikke; men jeg troer dog at kunne med en god Samvitighed anbefale ham til Deres Godhed, og jeg har den Tanke om ham, at naar han kommer under en dygtig Præst og Tilsynsmand, er der ingen Fare for, at han jo nok vil blive en dygtig Skolelærer. — Om han ryger Tobak, kan jeg ikke sige, men det er vel neppe tænkeligt andet nu omstunder, da Pibespidser stikker ud af enhver Bondedrengs Lomme; men at han skulde drikke flere Dramme om Dagen, end Ordentlighed og Maadelighed tilstæder, kan jeg ikke antage, da han ellers neppe havde bevaret Præget af at være et dannet Menneske. —

Tak for Meddelelsen af, hvorledes De nu har det. Enhver Efterretning om Dem og Deres vedbliver at være mig interessant og kjer. Gammelt og prøvet Venskab svigter ikke. Saalænge min gode Ven, Klokke Lütken,⁶⁸ levede, savnede jeg ikke Efterretninger fra Fyen. Han skrev mig imellem til, og meddelte mig, hvad jeg ikke kunde finde i Aviserne. Men siden han døde, er min Kundskab om, hvad der foregaaer, bleven mere indskrænket; thi min gode Søn i Odense⁶⁹ er sparsom med sine Efterretninger.

Hvad De siger om Roulund og vor Stænderforsamling, mørede mig. Det er just gandske min Mening om Manden; og denne Mening troer jeg her begynder at blive almindelig.⁷⁰ De har seet, hvorledes man i Viborg antager sig Lorentzens Sag i Slesvig.⁷¹ Jeg holder til Deres Parti, som mene, at den jyske

⁶⁸ Se sidste Note.

⁶⁹ Den senere Universitetsprofessor i Historie, *Caspar Peter Paludan-Müller* (1805—1882) virkede ved Odense Katedralskole fra 1829 som Adjunkt, fra 1843 som Overlærer, indtil han 1853 blev Rektor i Nykøbing Falster.

⁷⁰ Auditor, Ejer af Restrup Gods, *Rasmus Roulund* var Stænderdeputeret i Viborg for Aalborg Stift. (Hans Jensen: *De danske Stænderforsamlings Historie 1830—1848*. 1. Del. Kbh. 1931, 294; 2. Del ib. 1934, 38, 40, 302). — Den anførte Udtalelse skulde vel ikke staa i Forbindelse med R. Roulunds radikale Indlæg i den forfatningspolitiske Drøftelse i Viborg Stænderforsamling 1842, hvilket iøvrigt var medvirkende til, at den kongelige Kommissarius, A. S. Ørsted fik en ret skarp Reprimande i et kongeligt Reskript (anf. V. 2. Del 335 flg.).

⁷¹ Der sigtes til den Hiort Lorenzen'ske Sprogsag 1842 (»Han blev ved at tale Dansk«), der ogsaa i den norske Stænderforsamling kom til at vække en meget betydningsfuld Opsigt (anf. V. 2. Del 337 flg., 355 flg.).

Forsamling ikke skulde røre ved denne Sag. Jeg seer ikke, at der kan komme noget Nyttigt og Godt ud deraf. Spændingen mellem Hertugdømmerne og Kongeriget var allerede for stor; hvortil kan det da føre, at gjøre den endnu større og mere udbredt? Men vi ville lade Politiken fare. —

Her hos mig have vi det omtrent som, da vi saaes i Foraaret.

Hiertelig ønsker jeg Dem at maatte leve vel og at være ved godt Helbred i anstundende Vinter. — At De imellem vil tænke paa en gammel Ven, ønsker og beder Deres uforanderlig hengivne

J. Paludan Müller.

Aarhus Bispegaard d. 3e Decbr. 1842.

Til S. T. | Hr. Amtsprovst Lütken | Ridder og Dbrmd. | i |
Lumbye.